

Iz epistole v sonetih.

I.

In ti je nisi slutil, ko je šla,
in ti je nisi čul, ko ti je bila,
in zdaj šele, ko je molče rušila,
veš sam s seboj: minuta je bila!

Plahosti se je duša odvadila,
izpalil srd kesanje ti do dna,
a tvoja lica so se v sram zavila,
in tvojo moč je bič pognal iz sna.

Prej te je grelo v srcu sveto solnce,
ta hip te je v pripeki dneva mraz:
ledena pest pred čelom je obstala.

Razbit je voz in vajeti na konce,
in ko kriči uporna trma: „Jaz!“,
reži se mrtvi čas: „Ti si lagala!“

II.

Izpoved tvoja: Znoj je bil gorak,
in öster — kamen ceste krvižejne;
a ti si šel kot nepoznan junak;
ki v duši ve skrivnostno mu zelenje,

povest svobode in poslednji prag
 lepote, sreče, večnosti brezmejne:
 kot strastni krik sokola v stepni zrak,
 bajala tvoja pesem je vstajenje . . .

O siromak! Grmel si himno sil;
 čez noč si, Aleksander, sanje vladal,
 čez dan si dal, da drug na tvojem žanje.

In v teorijah si mogočen bil . . .
 A bog, ki zanj v odkup si leta vsa dal,
 je rekel rek: „Svoboda je dejanje!“

III.

Zdaj je kasno. Po blatnih cestah teh,
 v puščavah glasnih, kaj si sanj izgubil!
 Ljubezen tvoja — ah, otrok, si ljubil,
 mož, — vežeš v snopje lastni svoj zasmeh.

Usiha vir . . . Mrači se svet v očeh,
 moč duše tvoje tih je gnev zasnužil,
 in da ne krikneš, bi še smrt poljubil,
 in da zaspiš, izpil vesoljni greh.

Leže bogovi, eden njih stoji še:
 truden je vitez, oster svetli meč;
 žro muke, — on, ponos, gori visoko.

Dovolj je ta! Pogum! Naprej in više!
 Zdaj bij in bodi, senc ne kliči več!
 Bolj, kot si mislil, je srce globoko . . .

Vladimir Levstik.

Pravica za pravico.

Ivan Cankar.

IX.

rugi dan se je komaj mračilo, ko sem že blodil po parku. Blodil sem do trde noči, ali tri ure, ali štiri, ali dolgo temno večnost, sam ne vem. Le to še dobro vem, koliko je bilo dušičnega trpljenja v tistem pričakovanju; vso dolgo žalostno istorijo tistih ur poznam, od prvega poglavja, veselega upanja, do zadnjega poglavja — obupa in smrtne utrujenosti. Ni je bilo. Tudi drugi večer je ni bilo in ves teden ne. Topli večeri so bili, od juga je pozdravljala pomlad, popki so poganjali.

Prvi večer sem šel hitro, lahek je bil moj korak; ko je minil teden, sem stopal počasi, kakor truden starec, z globoko upognjenim životom, sklonjeno glavo. Prihajal nisem več prezgodaj; z večernimi sencami je šel moj plahi korak . . . Zazdelo se mi je včas, da jo vidim v mraku, da strmé name — noč iz mraka — njene črne oči; stal sem in trepetal; koraka ni bilo, ne glasu, senca se je strnila s sencami. Izpreletelo me je trudnega, malodušnega: kaj niso bile sanje bolnikove, kar se je vršilo ves tisti čudesni večer? Tako da sem podoben tistemu človeku, ki je očital nemilemu dekletu: „Kako da se braniš? Saj sva sinoči v sanjah zvezo sklenila, se poljubila in bratovščino pila!“

Jaz verjamem in sem zmerom verjel, da se duša našihem in ponevedoma pogovarja z dušo, iz daljave v daljavo, iz časa v večnost. Pokličé me, ko sama ne ve, da me je klicala; ubogam, ko sam ne vem, da sem krenil, kamor je bilo ukazano . . . Nikoli poprej se nisem napotil pred mrakom; a napotil sem se tedaj, ko je bilo potreba.

Lep dan je bil, pa sem šel, kakor se je nogam hotelo; ko sem se ozrl, sem stal pred parkom. Na obeh straneh črni kostanji, a na peščeno jaso pred menoj je sijalo žarko solnce. Na leseni klopi pod kostanjem, prav blizu plota, sta sedela dva: ona in on.

Gledala sta na svetlo jaso in bleščalo se jima je v oči. Sedela sta tako tesno drug ob drugem, da se je koleno dotikalo kolena. Molčala sta, ali smehljala sta se mirno in jasno; tako se ustna smehljajo, kadar se tiha misel ljubeznivo pogovarja z mislijo.

Mlad človek je bil, še skoraj otrok, komaj da so mu brki poganjali. Na njegovem obrazu je sijala tista mehka sreča, ki jo daje mlada, verepolna ljubezen . . . Celo takrat, v tistem hipu, ko mi je od groze in bolesti puhnili v lica mraz in so črni kostanji počasi tonili v meglo pred mojimi zastrtimi očmi, celo takrat sem mislil: „Kako boš kričal, otrok, kadar se ti spoznanje zakrohoče v obraz! Starec boš v eni sami noči . . .“ In bilo mi je, da bi vzkliknil: „Nesrečnica — ne ubijaj! . . .“

Trdno verujem, da je slišala mojo misel. Počasi je okrenila glavo, nasmehnila se je, pokimala je narahlo — kakor bratu v nedolžen, prijazen pozdrav. Tudi on se je ozrl, nasmehnil se je in je pokimal; očitno je bil vesel, da je razodel tujim očem svojo pomladansko srečo. Odzdravil sem, a ne da bi bil pobegniti, kakor je bilo potreba, sem stal tam, ker se mi je zdelo nad vse nujno, da izpregovorim besedo — kakršnokoli. Tedaj se je ozrla drugič, ustnice so se napol odprle, da so se pokazali beli zobje, in videl sem, kako se je telo narahlo streslo v tistem smehu. Oči so se veselo bleščale, vprašale so: „Kako ti je pri srcu, dragi moj, ob tej prelepi podobi? Ali si okusil, kako je, kadar kane vroča, rdeča kaplja?“

Prijel sem za rob klobuka, šel sem s hitrim korakom dalje in se nisem ozrl. Še preden pa sem prišel izpod kostanjev, ki so iztegali daleč preko plota svoje dolge črne veje, mi je prišel naproti postaven človek, ki sem ga takoj spoznal, dasi ga nikoli poprej nisem videl. Vsa njegova zunanost je razodevala natanko, strogo solidnost — solidnost tiste vrste, ki oznanja povsod in vsem: „Bodite solidni, potepuhi malopridni, kakor sem jaz soliden! Jaz imam načela, ki so dostojno oblečena. Tudi idealizma imam, kolikor se strinja s predpisi dobre vzgoje in zmernega mišljenja. Tako na priliko sem sklenil, da si vzamem za ženo siromašno gospodično, ki celo nekoliko šepa . . .“

Že po suknji, po hoji bi ga bil spoznal, kaj šele po obrazu, po hladnih, trdih potezah, ki so pričale naglas o načelni, dostojni zlobi. Zmerom sem se plah umikal takim obrazom in takim ljudem; zakaj vedel sem, da ubijajo srca in duše po vestnih predpisih in neomajnih načelih. Ali temu dostojanstvenemu ženinu se nisem

ognil, temveč šel sem mu naravnost nasproti, tako da sva si stala za hip lice do lica. Vrag vedi, kaj mi je bilo šinilo v misel — zlobna, vesela škodoželjnost je bila. Smehljal sem se mu v obraz in zaželelo se mi je, da bi ga ogovoril, da bi mu rekel, na priliko: „Blagorodni gospod, izvolite pogledati na ono stran, tja pod kostanj, da boste spoznali, kako spoštuje ta popačeni svet idealno mišljenje in solidno blagosrčnost! . . .“ Pogledal me je najprej s topim začudenjem, nato z globokim zaničevanjem ter je šel po svoji poti.

Velika je boleost, kadar je upanje le užaljeno, ne ranjeno do smrti. Ali kadar je strto pod enim samim udarcem, ni več krika, ne solzá. Mirno je srce in prazno — nekaj se je bilo iztisnilo iz njega za zmerom; nič boleosti več, le mrzla, trudna žalost.

Vse sem jasno videl, vse hladno premislil . . . Pravijo, da se vračajo mrtveci k tistim, ki so jih žalili. Vračajo se le ob veselih urah, le ob lepih praznikih. Nenadoma osteklene oči, oledene lica, roke omahnejo; prikaže se v ogledalu bel obraz, velike oči strmé iz njega.

„Ali se še spominjaš?“

In kruh je kamen, vino je grenak žolč, mrzel in grešen je ljubice objem. Kadar pride, vzame blede gost pest življenja, vrhano perišče veselja, dokler ni pravica izpolnjena in srce prazno do dna . . .

To je bilo tisto, kar sem videl in preudaril. Prikazovali so se obrazi; ob belem dnevu, kadar je solnce najlepše sijalo in kadar je vriskalo upanje najglasneje, so stopali predme, zahtevali svojo pravico; bele roke so izžemale moje srce in jaz sem dajal in točil, dokler je kaj bilo; mnogo ni bilo več . . .

Ko sem se vrnil domov, mi je izročila Minica drobno, parfimirano, črno obrobljeno pismo. Tam mi je pisala Olga: „Pridite nocej!“ Nič drugega . . . „Ne pojdem!“ sem rekel v svojem srcu; pa sem še v tistem trenutku pogledal na uro ter se začudil, da je še tako zgodaj.

X.

Ni se še mračilo, ko sem čakal v parku; sedel sem na tisto klop, kjer sem videl skozi grmovje in izza temnih debel kostanjev daleč v park, prav do duri. Ali kmalu mi je bilo pusto na klopi in napotil sem se križem po stezah. Na grmovju je že brstelo listje, vzduh je bil topel in blagodišeč, v vrhovih kostanjev je narahlo vztrepetavalo, dramile so se mladike.

Nočilo se je. Moja nestrpnost je bila bolnemu srcu podobna; hodil sem zmerom hitreje, s steze na pot, s poti na stezo, kakor žival za ograjo; postajal sem, klonil glavo, poslušal. Preklinjal sem jo kakor vlačugo, a takoj sem jo kakor svetnico na kolenih prosil milosti in oproščenja.

„Še ko je pisala, je vedela, da ne pride. Takoj nato je pisala, ko je ugledala za plotom moj prestrašeni obraz. Smejala se je: Nisi še spoznal do konca, ljubi moj, kaj je trpljenje; potrpi, da te naučim! Vso visoko šolo te znanosti boš opravil, nikar se ne boj... Sam boš vedel, da sem se smejala, ko sem te vabila, pa vendar boš trepetaje čakal, da pride ura, pa vendar boš begal po parku že ob belem dnevu in boš čakal noči...“

Tako sem mislil; in vse sem mislil po pravici... Zazdelo se mi je včasi, da stoji za deblom, da me gleda, poslušá in se pri-tajeno smeje: „Kako ti je zdaj pri srcu, dragi moj? ...“

Hladnejša je bila noč in tišja in nehote sem stopal po hreščečem pesku s tišjim, obzirnejšim korakom; hodil sem med sencami, tem-nimi, neznano bolest zagrinjajočimi; njim enak...

„Pozdravljeni! Ali vam je bilo hudo dolgčas?“

V glasu ni bilo zasmehovanja, ali bilo je v srcu in čutil sem ga.

„Hudo mi je bilo dolgčas, a do zore bi bil čakal!“

Tako sem se ponižal; drugačno besedo sem si bil izmislil, srce pa je ukazalo samo.

„Tja pojdiva, do tiste klopi... saj jo poznate!“

Do tiste klopi sva šla, kjer je popoldne koleno ob kolenu smehljajoča sedela s smehljajočim obsojencem.

„Kaj se umikate, kaj se bojite? Prav blizu se stisnite k meni; tako ne gre samo beseda do besede, temveč tudi misel do misli in resnica je v svoji gloriiji. Postavite še mizo med naju, pa bova obadva lagala; ali ta lepa večerna ura ni ura laži!... Še roko mi dajte, da bo desnica v desnici na mojem kolenu!“

Sedela sva v globoki senci, njen beli obraz pa se je čudesno svetil iz noči; bolj ozek, bolj bled, bolj skritega trpljenja poln se mi je zdel nego kdaj poprej; ko sem ga videl tik ob svojem licu, me je izpreletelo kakor sočutje in nerazumljiva bojazen.

„Ko sem poslušala vašo dolgo in žalostno povest, mi je bilo hudo pri srcu, pa vendar mi je bilo na smeh.“

„Zahvaljeni, da vam je bilo hudo pri srcu, in nič ne de, če vam je bilo na smeh!“

„Ni me genilo vaše trpljenje, dasi je bilo veliko . . . Tisto trpljenje sem videla, ki molči, ne prosi pomilovanja in ga ni deležno. Da ga vi niste videli, me je gnalo na smeh . . . Lastna bridkost je vredna solzá in lepih besed; bridkost sosedova je srcu sladka tolažba. Tako ste mislili; in kakor ste mislili, je resnično in pravično.“

Vstalo je v meni kakor srd slabiča, odpor onemoglega.

„Vse pravično! Ali povejte . . . ne izpustim vas, siloma vas držim, dokler ne poveste . . . odkod vaše besede in kam? Čemu tisti večer, ki me je omamil, čemu današnji dan, ki me je ranil na vekomaj? Prijeli ste me za roko, da me vodite — kje začetek in kje cilj? Vabite me pred svoja kolena, zato da me sunete v prah — kaj sem vam storil?“

Počasi je okrenila glavo; iz noči se je svetil njen smehlaj.

„Sami ste rekli, da je vse pravično, sami ste si razložili — čemu vprašujete?“

„Preveč je grenka moja misel, da bi jo potrdila beseda iz vaših ust.“

„Resnična je torej . . .“

Noč sama jo je slišala; v kostanjih je vztrepetalo, zapihal je hladan veter, do srca me je zazebló.

„Ozrite se na levo stran!“

Ob plotu je stala visoka senca; čisto mirno je stala.

„Ali ga niste opazili že prej? Pol ure stoji že tam in se ne gane. Kaj, mislite, da je v njegovem srcu?“

„Žalost.“

„Saj ni slabič in ne bedak . . . Če bi vam bilo mogoče, da bi odprli zdaj tisto skrinjico, ki ji drugi ljudje pravijo srce, bi ne obstrmeli — mrtvi bi treščili v prah! Mislim, da bi vam bilo že slabo, če bi mu zdajle pogledali v oči . . . tako znajo gledati le dobrotni in blagosrčni ljudje. Zadnjič sem ga videla iz lica v lice, ko mu je hudodelec planil iz oči . . . prijetno mi ni bilo, ali smejala sem se vendarle . . .“

Bilo mi je mraz; čutil sem svoja lica trda in napeta kakor od usnja.

„Čemu?“

Odgovorila je mehko in mirno, kakor na ljubeznivo vprašanje o vremenu ali o zdravju.

„Vse ste sami razmislili . . . ne le razmislili: vse ste sami doživeli, pa vprašujete! . . . Tam zdaj stoji, tišči zobe, krči pesti; in premišljuje z bolno sladkostjo, kako bi polagoma, povrsti, brez

ostanka in z obilimi obrestmi poplačal te svoje dolge minute. Nič ni žalosten; zdi se mi, da bi mu bilo celo dolgčas, če bi mu kdo kratil te dolge minute. Zlobnosti je treba hrané; če je izlepa ne najde, si je poišče izgrda . . .“

Nagnila je glavo, videl sem njen nasmeh.

„Dober večer!“ je pozdravila prijazno.

Senca ob plotu se je zgenila.

„Tudi tebi dober večer in lahko noč!“

Zgenila se je senca, izlila se v noč.

V odgovoru njegovem ni bilo ne sovraštva, ne zlobe; miren je bil in spodoben, skoraj dolgočasen. In ker je bil tako miren in spodoben, me je izpreletela groza.

„Ne dalje več!“ sem vzkliknil. „Z lahko mislijo, s smehljajem gledate v brezdno . . . pa morda samo še teden dni, in pred očmi se vam bo zameglilo . . . kaj tedaj?“

„Ali ste govorili sebi ali meni? . . . Ugenili pa ste natanko: več ne bova dolgo odlašala, šivajo mi že poročno obleko. Mudi se mu zelo; dan za dnem je tam, boža z dlanjo čipke in svilo in pravi, da bo tisto oblačilo velik umotvor, „za vredno vino vreden kelih“. Žejen je, glejte! Ko je stal za plotom, je v mislih pil to vredno vino . . . Ali razodenem vam, ko sva tako lepo sama: ne bo mu ga Bog blagoslovil!“

„Veliko ste trpeli, da vam je trpljenje sladkost!“

Dolgo je molčala; nato je vprašala s hitrim, skoraj veselim glasom:

„Ali ste videli tistega lepega, mladega fanta? Lep in mlad je, njegovo srce je kakor solnčen žarek, v mrak izgubljen . . .“

„Čemu ste ga žalili . . . pogublencu od daleč pokazali sveta nebesa? Greh je bil!“

„Nisem ga žalila in ni bil greh! Blagroval me bo še ob zadnji uri! . . . Takrat, ko ste se tako nerodno priklonili in ste strmeli na naju, kakor na samo čudo božje, sem se zasmejala in sem mu rekla: Glejte, naš brat je! — Prebledel je in ni nič odgovoril. In nato, ko je prišel tam mimo sladki ženin moj, sem se zasmejala in sem rekla: Glejte, moj ženin! — Vdrugič je prebledel in ni odgovoril nič . . . Ni me ljubil manj ob tisti uri nego poprej!“

„Pogubljen je!“

„On je edini, ki se bo smehljaj, kadar pride čas . . . mi drugi, Bog se nas usmili, se ne bomo smehljali . . .“

Jaz pa sem slišal pravično besedo njenega srca:

„Desetkrat nam bo vzeto, kar smo vzeli; in tolažbe ne bomo deležni! . . .“

Nenadoma je okrenila glavo, sklonila se tako tesno do mojega obraza, da sem čutil hlad njenih lic.

„Kaj niste nič vprašali, ko ste ugledali črno pismo? Anka je namreč umrla. Čisto mirno je umrla, tako tiho in ljubeznivo, kakor gredo zvečer solnčni žarki izpod kostanjev . . . Njen mož je hudo jokal, pa ne zato, da bi bil žalosten, temveč zato, ker je bil pijan. Zatisnil ji je oči z nerodno roko, nato pa se je zaljubil vame . . . Na mizi poleg njene postelje so ležala vaša, z rdečim trakom lepo prevezana pisma; rekla je, da naj vam jih vrnem, meni pa se je zdelo, da ni potreba; sežgala sem jih, zato da ji je bilo topleje, ki je ležala tam, ubožica, vsa mrzla . . .“

Vstala je počasi.

„Saj to je bilo, kar sem vam hotela sporočiti nocoj, zato sem vas klicala . . . ampak glejte, močno sem pozabljiva: na večerjo vabim, pa blebečem in ne pogrnem mize . . .“

In nato je rekla mirno, morda celo z zadovoljstvom, kakor da bi se oddehnila po sitnem opravilu: „Zdaj, mislim, da ni potreba več ne besed, ne vprašanj.“

„Ni potreba.“

„Spremite me še do vrat! — Nocoj se izprehajava poslednjikrat po tem lepem kraju in skoraj mi je žal . . . Tukaj, ko je svetlo pod jasnim nebom, mi še enkrat natanko pogledajte v obraz, zato da vam ostane v spominu. Zdaj mi še roko poljubite za prijazno slovo . . . pa Bog z vami!“

Narahlo je nagnila glavo, okrenila se je, šla je počasi, s trudnim korakom in se ni več ozrla.

Tako sva se poslovila; izza tiste ure je nisem videl nikoli več.

XI.

Nikoli več je nisem videl z živimi očmi, ali spomin nanjo je grizel v srcu, grize neprestano, pije kri iz lic, radost iz duše . . . Pa je nisem ljubil takrat, kakor je zdaj ne ljubim. V strahove verujem, v duhove in v spomine . . . in vrhutega tudi v pravičnost božjo. Zato vem, da mi je bila poslana ob pravem času in da me je ostavila smehljaje, ko se je moja usoda dopolnila. Zdaj je bilo vžgano v srce večno hrepenenje, ki je bilo večna bridkost in večno kesanje. Tako ne hrepeni fant po dekletu, — tako strmi

pogubljenec v paradiz; več strahu in sovraštva nego ljubezni je v njegovih očeh . . .

Tisto noč se nisem vrnil domov; prišel sem šele ob zori. Ko sem zaprl duri za seboj in sem se ozrl po izbi, me je obšel neskončen stud. Stud do samega sebe in do svojega življenja. Minica je stala za mizo napol oblečena; ozrla se je plaho name in je molčala. Zunaj se je danilo, v izbi pa je bil še mrak in dišalo je neprijetno po spanju in vroči sapi.

Izpreletelo me je zlobno, radostno poželenje, da bi jo v srce užalil, pahnil jo na tla, kakor je stala tam vsa plaha pred menoj.

„Ali veš, Minica, kod sem hodil to dolgo noč, vse prav do zore? Ali nisi prav nič radovedna?“

Še z očmi ni vprašala, še zardela ni. V meni pa je vzkipelo od zlobe, od umazane ljubezni in od vsega hudega.

„Pusta je tvoja čednost, neumna in gnusna! Sit sem tega svetništva, ki prihuljeno molči, vzdihuje, zavija oči in solze pretaka — pleši, vraga, privzdigni krilo!“

Molčala je; in prav resnično, kakor sem vedel in rekel: solze so bile v njenih očeh.

„Zakaj me je Bog tako obsodil! Lep obraz, okrogel život — veliko jih je na svetu! Ali, svetnica, kaj nisi še opazila, da me je sram s teboj na cesto, ker se bojim, da ne bi izpregovorila glasne besede ali da ne bi stopila na peto človeku, ki gre troje korakov pred teboj? Nekoč sem pomislil, kako bi pač bilo, če bi te pokazal svojim tovarišem: Glejte, moja žena! — in že ob tej misli sami sem omedlel od sramu... O Kriste, ti pa si rekla v svojem srcu — razločno sem te slišal — da te moja ljubosumnost skriva in zaklepa! Navsezadnje si bila še vesela, gizdava si stala pred ogledalom: kako si lepa — sumen je zaradi tebe, strahoma misli nate! Pa si šla na cesto, pa si se razgledovala, izpraševala z vabečimi očmi: Povejte, ali sem res tako lepa?“

Od srda nase in na svojo podlost mi je bilo topo v glavi, tako da sem jecljaje bruhal nespametne in prazne besede. Ona je molčala; stala je ves čas za mizo in se ni genila. Še ko sem govoril in kakor sem govoril, so se opajale moje motne oči ob njenih golih ramah in kipelo je v meni in treslo se od nizkotne ljubezni.

„Bog vedi, jaz ne vem, kdo je že poljubljal te tvoje rame — tam je rdeča lisa, ki ni od mojih usten!“

Nenadoma se je zgenila, šla je s tistimi drobnimi, nerodnimi koraki okrog mize, stopila je tik predme in je iztegnila roke do mojih ram.

„Na, ubij me!“

Tako mirno je rekla kakor: Na, poljubi me! Samo njene oči so bile solzne, jokala ni. Takrat nisem videl znamenja, ki se je razodelo v njenem miru: da je počivala njena boleost na tisti postaji, kjer ne kriči in ne toži več; in da je zidana ob tisti postaji mrtvašnica ljubezni.

Ko je iztegnila roke do mojih ram, sem jo objel in sem si jo posadil v naročje in sem jo poljubljal na rame, na gole roke, na vrat, na lica s tistimi vročimi ustnicami, ki se niso bile še ohladile od srda in od podlih besed. Takrat nisem ne čutil, ne videl, da so njene oči mirne, da njene ustnice ne vračajo mojih poljubov . . .

Solnce je že visoko in žarko sijalo, ko sem zaspal, in spal sem skoraj do noči; mrak je bil v izbi, ko sem se vzdramil. Ozrl sem se — vse je bilo lepo pospravljeno, prazniško; miza je bila nedeljsko pogrnjena, v vazi so bile sveže, dišeče vijolice. Nje ni bilo.

Oblekel sem se urno. V glavi mi je bilo težko in zelo sem bil truden. Šele polagoma sem se domislil vsega, kar se je godilo, in velik, mrzel strah me je izpreletel.

„Nekam zdaj treba . . . kam? Nekaj treba . . . kaj? Čemu nisem po noči, ko sem begal po cestah, ostal kar na cesti? Čemu sem se vrnil in napravil to gnusno komedijo, ki sem jo napravil že tisočkrat . . . Saj ni več mogoče, da bi lezel po vseh štirih še dalje po tej blatni poti . . . rajši . . .“

Tisti „rajši“ se je prikazal tudi prej že mnogokrat v mojih mislih in tudi zdaj se še prikaže, kadar glodajo spomini ob zadnji skorji tega izglojenega srca. Ampak . . . roka omahne in z njo pogum.

Bolj nego kdaj sem jasno spoznal, da sem slabič in da bi bilo vse moje trpljenje lahko, malenkostno in celo smešno, če bi ga bila usoda komu drugemu naložila na hrbet. Tako je: slaboča in ničemurnost sta napravili iz burke tragedijo . . . O, lahko se je pogledati v ogledalo in vzklikniti: človek sem! Zaradi tega ni človek nič manj človek in spoznanje mu je doneslo bridkost namesto koristi! . . .

Prišla je tiho, da sem jo v glasnih svojih mislih komaj slišal. Plaho, smehljajoče so pozdravile njene oči, videl sem, da hrepeni po prijaznem pozdravu in da bi dala zanj vso srečo. In ker sem jo videl tako, sem se nasmehnil.

„Pozdravljena!“

Stopila je k meni s hitrim korakom in še me je oklenila.

„Zahvaljen! . . . Že dolgo me nisi tako pozdravil!“

Takrat nisem vedel, zdaj vem, da ne v tistem objemu, ne v tisti hvaležnosti ni bilo ljubezni . . . otrok je bil, željan prijaznega pogleda in lepe besede; otrok pa je sam mislil, da je bila ljubezen.

Nasmehnil sem se, pozdravil sem jo in sem bil vesel njenega veselja. To je bilo vse in čisto dovolj. Ko se me je oklenila in je začela govoriti s svojim hitrim, otroškim, sunkoma sopečim glasom, mi je bilo najprej dolgčas, kmalu že zoprno.

„Ves čas, glej, ves čas sem se te bala. Rekla sem zvečer: Da bi ga še ne bilo! In takoj nato sem rekla: O, da bi že prišel! . . . Pa če sem prišla in si bil doma, sem čakala pred durmi. Udari me v obraz! — sem rekla in sem se vsa tresla. Ali takoj mi je bilo prijetno pri srcu: Pozdravi me sladko! — sem rekla in sem odprla duri. Pa me nisi ne udaril, ne pozdravil; še pogledal me nisi, ko sem bila željna tvojih oči . . . Koliko je zdaj? — o, mesec dni je že in dalj, da me nisi pogledal tako prijazno kakor nocoj! Saj sem tudi jaz bila jezna nate, nič nikar mi ne zameri, hudo sem bila jezna in hudo sem jokala, ker sem mislila v svoji nespameti, da me nič več nimaš rad. Ampak zdaj nikoli več tako ne bom mislila in nikoli več ne bom huda nate . . . Bodi spet svetlo v tej izbi in veselo; tudi vijolic sem prinesla, da bi nama dišale, ko je pomlad!“

Govorila je dolgo; vse tiste lepe, sladke, prijetne besede, ki so toliko tednov molčale v srcu, so hrepenele na dan. Jaz pa sem bil truden, vse drugje so bile moje misli, nisem je več slišal.

„Dovolj je, dovolj za nocoj!“

Utihnili je nenadoma, sredi stavka. Njene oči, v tistem hipu še vesele in bleščéče, so se razširile in plahost je pogledala iz njih. Roke so omahnile, njen život se je narahlo odmaknil od mene.

„S katero besedo sem te žalila? Nisem hotela . . .“

„Z nobeno besedo, s prav nobeno!“

Vstal sem ves nestrpen in vznemirjen; mislil sem si ogniti suktnjo ter pobegniti na polje, da si oddahnem, ohladim prevročé misli. Ali vstala je tudi ona — in glej: na njenem obrazu tista plaha vdanost, tista tiha, trpeča svetost, ki mi je vselej, da sem jo le ugledal, pognala v čelo kri, zasuknila in zameglila mi vse misli. Zakaj stala je pred menoj, kakor križ pred grehom — očitanje nizkotnosti.

„Kaj stojiš zdaj? Kaj gledaš? Ali sem te udaril?“

Da je takrat odgovorila, da je vzkliknila: Udari si me! S pestjo si ubil mene in mojo ljubezen! — glavo bi bil povesil, oproščenja bi jo bil prosil . . . Ni odgovorila, strmela je name in je molčala.

Vroča kri se mi je izlila v glavo; sam sem se opajal s svojo besnostjo, sam sem prekričaval svoje besede.

„Ti veš — o, ti vse sama dobro veš, kako je z menoj in kaj je v meni! Zato ta tvoja svetost, zato ta tvoj pobožni molk — in zato vse tvoje sladke besede, tvoja ljubeznivost in tvoje solze! Smeješ se v svojem srcu: tako je uklenjen, ko sam ne ve! Kriči, bije ob zid, tepta z nogami — ali zid je močan, molči, smehlja se in ne izpusti jetnika . . . Jaz pa ne maram več te ječe, ne maram je, ne maram! Rajši . . . Kaj ti nisem že rekel, že zdavnaj rekel, da pojdi? Kaj stojiš in se ne ganeš? Gani se, poveži culo, pojdi! Drugim prodajaj svoje sladko svetništvo! Na cesto pojdi, nastavi se ob oglu, mnogo jih boš dobila!“

Kričal sem, mislim, do noči.

Kričal sem in komaj sem videl z motnimi očmi, da je upognjena, s težkim korakom hodila po izbi, da je razgrnila veliko rdečo ruto, pospravljala vanjo pisane cunje, da si je oblekla črno jopo in si ogrnila belo šerpo okoli glave in vratu. Videl sem jo šele, ko je stala pred durmi.

„Samo zbogom mi še reci!“

Ne vem, če sem ji rekel zbogom; duri so se tiho zaprle za njo.

Komaj se je tako zgodilo, sem se vzdramil; ne srda več v srcu, ne ognja več v glavi, ne megle pred očmi. In v tistem hipu sem bil slabič, majhen in bojazljiv, kakor sem bil rojen.

Stopil sem k oknu; ali okno je gledalo na polje in polje je je bilo že vse v mraku; tam bi ne razločil sence med sencami.

„Saj ni šla! Povrne se, kadar bo kasna in neprijazna noč . . . in pozdravim jo, kakor se spodobi za moj greh . . .“

Tako sem prosil oproščenja v svojem srcu; ali misel se je smejala:

„Svoboden si zdaj; duri so odprte, stopi iz ječe! . . .“

Stal sem ob oknu, gledal na polje, ki je tiho tonilo v noč. In ko sem gledal, se mi je zazdelo, da vidim drobno senco v daljavi. In ko sem poslušal z bolno mislijo, sem slišal jok s samotnega polja, jok otroka, ki kliče po materi . . . Zaprl sem okno in sem ga zadelal z zagrinjalom in s suktnjo; legel sem na posteljo, zakopal sem obraz v blazino . . . pa sem videl samotno polje in sem poslušal jok otroka vso dolgo noč.

XII.

Teden dni sem čakal, prisluškal ob durih, trepetajoč, proseč, manjši in podležji nego kdaj poprej.

„Zdaj si svoboden!“ se mi je smejala misel. „Zdaj pojdi, uživaj življenje, široka ti je zdaj do njega pot!“

Ko se je nagnil sedmi dan, sem vedel, da je dopolnjen in podpisan pravični račun . . . Pod večer sem pospravil svoje stvari, nato sem legel oblečen ter sem ležal do jutra. Takrat se je pričelo tisto življenje, ki ga bom na teh trudnih plečih nosil do konca dni. Življenje prazno, pusto, brez upanja, brez hrepenenja, brez misli. In življenje s tistimi nočmi, ki je vsaka zase devetkratna smrt. Ob zori šele se vrne praznosta, z njo topi mir in razbolele misli ugasnejo v trudnem spanju. Ob mraku pa se vrača preteklost, sedi ob postelji do zore, pripoveduje strašne zgodbe. Braniš se, zatisneš oči, z bičem udariš po mislih, da bi krenile na drugo pot, na svetlejšo . . . preteklost govori z enakomernim, trdim, hladnim glasom, poslušaj jo z napetim srcem in ne preslišiš ne ene besede . . .

Dopolnjen in podpisan je bil račun: pravica za pravico, dvoje solz za eno, troje za dve; drugemu srcu izžemaj kri, pa bo tekla iz tvojega v potoku!

Kje so zdaj tisti, ki sem jih žalil? Kje sem jaz? Do zadnjega se je dopolnila pravica . . .

Zjutraj sem se napotil v najtišjo samoto, ki je zdaj moj delež. Čakal sem dolgo vlaka; ker je bila nedelja, se je trlo na peronu in v krčmi vse polno ljudstva, zato sem pobegnil v drevored. Ali tudi tam je bilo mnogo veselih ljudi; nekdo, ki ga nisem spoznal, se mi je celo nasmehnil in me je pozdravil; izza kostanjev se je glasila poskočna godba, na belo pot je sijalo solnce.

Tudi pod kostanji mi je bilo neprijetno; veseli obrazi, vesela pesem, vesela luč — kaj bi meni? Ko sem se zlovoljen okrenil, da bi se vrnil, sem ugledal v solncu, sto korakov daleč, mlad par, ki je šel počasi naravnost meni nasproti. Vodila sta se pod pazduho, obadva sta bila vesela, čul sem njun zvonki smeh. Nalašč, meni v znamenje in spomin so se igrali solnčni žarki na njunih obrazih. Njena bela šerpa se je prešerno bleščala v solncu, njena lica so dihala mladost in pomlad — kakor takrat v žitnem polju nad vasjo . . .

Potisnil sem klobuk globoko na čelo in sem pobegnil. Zakaj ljubil sem jo, kakor nekdam in na vekomaj . . . Kadar se v dolgih

nočeh pogovarja preteklost z menoj, pripoveduje o njej največ in najlepše zgodbe.

Nisem še dolgo sameval v tišini teh sivih, neblagoslovljenih ulic, ko so mi sporočili, da je Olga umrla. Ne vem, kdo mi je pisal, in ne vem, kdo mu je naročil. Pisal pa mi je, da je umrla teden dni po poroki in da je bil na mrtvaškem odru trd in grenak njen obraz. Mož je bil ves siv in star; od žalosti, so rekli. Kupil je drag venec s svilenimi trakovi ter dal napraviti veličasten pogreb; na fari je pozvanjalo z vsemi tremi. K pogrebu pa ga ni bilo; ko so bili pogrebci na pokopališču, je izginil Bog vedi kam; nihče ga ni več videl . . .

Njo pa vidim, kadar planem po noči pokoncu, pogledam proti zvezdam; tam je ona, pozdravlja me in vprašuje: „Ali veš zdaj, dragi moj, kaj je bolest? . . .“

Tako se je dopolnilo: pravica za pravico, solza za solzo . . .

* * *

Malinovec je dovršil zgodbo, natočil je ostanek čaja in je molčal.

Poslovila sva se v temi in si nisva segla v roko. Bilo mi je težko pri srcu, kakor da sem slišal bolesten klic iz svoje mladosti . . .

Pomlad.

Iz žalosti se je porodil smeh:
oči so lepoto novo zrle . . .
Spet so vzcvetele rože po vrteh
in v dušah so temne misli umrle . . .

Kdo zdaj še misli na turobni čas,
ko pisana plan je pesem zapela,
ko prej beseda plaha se naglas
je deklicam našim zdaj razodela!?

Še jaz postal bom žalosti nezvest
in tvoj bom na veke, svetla deklina,
čprav je greh, kot pravi moja vest,
ljubiti s' teboj se — majolčica vina!

Jos. Premk.

Poizkus o lepem slovstvu v Slovencih.

Vladimir Levstik.

(Konec.)

ola starih se je razvila v dobi, ko je dajala tujina Slovencem od svojega napredka predvsem skozi neporozno glino nemškega jezua. Nemški optični kot, ki nam kot posledica političnih razmer in našega, če ne jezikovno, pa vsaj po metodi in po naobrazbi učiteljev vseskozi germaniziranega šolstva še danes nezaslišano moti oči, nemška filozofija, nemška suhoparnost naše vede in vtepeni hlapčevski rešpekt do nemškega Ja in Nein v politiki kakor v kulturi — vse to je stalo od kraja hudo, nato čimdalje manj na poti našega spoznanja s široko Evropo. Primera nam bodi Émile Zola; častitljivi Otto Leixner ga ima za svinjo, poljudni antikvarji ga ponujajo kot „pikante Herrenlektüre“; Josip Stritar je sklenil roke in pljunil kakor vsak krepostni nemški profesor, čeprav z okusom in dostojnostjo. Ko se je podrl ta jez, je odgospodarila stara šola v Slovencih. Prvi kozmopolit je bil Aškerc, za njim je nastopila moderna.

O magična sila te besede! Z novimi strujami Evrope, z njih odmevi v domovini je natihem vzkalilo to čudovito nekaj, stopilo na dan, zaslepilo vse oči in pokazalo v resnici novo umetnost. To se pravi, ni je toliko pokazalo, kolikor obljubilo. Po mojem je glavna zasluga moderne ta, da je pokozmopolitila našo estetsko kulturo do kraja, dvignila formo do viška, podrla spoštovanje do razmer in vse lokalne meje naših umetniških teženj ter se predočila v krepkih, rafinirano, vseobsežno čutečih talentih, obdarovanih z najboljšimi darovi sodobnega duševnega življenja. Z eno besedo: da je skoraj namah ustvarila pogoje za bodočo veliko umetnost, ki ne bi samo „delala časti drugim, večjim narodom“, marveč tudi utešila in osvojila domačina. Z bravuro si je vzela prvo mesto; nihče ni ugovarjal, razen kritikastrov, ki so prišli s centimetri nad verze, s katekizmom nad vsebino. Odprla je tujim slovstvom pot do nas, vzbudila zanimanje za marsikoga izmed najboljših, ki jih prej nismo poznali.

Moderna je bila in je še; a menica je že zdavnaj zapadla, obet se ni izpolnil. Pozdravili smo avantgardo, pa je bila posamezna

četa. Prišel je Murat, nadejali smo se Napoleona: ni ga bilo. Upali smo razvoja navzgor, a gledali smo zgolj pojav, ki se je omejil v sebi. Kette in Murn sta umrla, Cankar se je enostransko opredelil, piše izvrsten jezik, včasih, ne zmerom, le kadar ga je volja, tudi izvrstne knjige; svojega renomeja še ni odtehtal, veliki glasnik našega življenja, epik celote ni postal, ni namerjal postati. A mi smo hoteli, mi smo pričakovali takšnega Mesije. Edini med vsemi, ki se je ves odel z veličino, je Oton Župančič; da, kristjani, petdeset let po smrti dobi tudi on svoj spomenik. In ker Oton ni slabši od Franceta, tudi njegov spomenik ne bo boljši od Prešernovega . . .

Črta, ki loči moderno od bodočnosti, že stoji. In kar nas je prišlo kasneje, nihče ni prinesel velike blagovesti. Otročja imbecilnost amaterjev, tipanje nenadepolnih začetnikov, posamezne planke starega vraka, moderna, ki nas ne nasiča, beletristi po grošu tucat za goske, to je vse, kar imamo.

Filistejec zabavlja, založniki se tišče za žepe, listi vegetirajo iz dneva v dan, kritiki modrujejo . . . Kaj so že dejali? Da mora biti umetnost takšna in takšna, ker živimo površneje? Impertinentnost: sibirar v metropoli zapada živi danes globlje, nego je živel pred pol stoletjem, pa bi bili mi že tako pri vragu? In menda je nekdo zapisal, da majhnost in omejenost naših razmer ne nudita snovi za veliko epopejo? Bastonado njemu in razmeram pozabljenje!

Res pa je, da stopamo kolikor toliko blamirani po cesti novega stoletja. Ko sem bil fante, so starci trgali oblačila nad dekadenco v našem slovstvu: tista je bila importirana, danes nam preseda samonikla, domača. Navzlic temu, da imamo po njih čuvstvu, globokoglednosti, daru forme in artistovskih sposobnostih — talente, kakršnih nismo imeli nikoli, se zdi ob prvem in — Bogu bodi potoženo! — tudi ob drugem, tretjem in sedemkrat sedemdesetem pogledu, da ima slovenska literatura vso svojo sijajno bodočnost za seboj.

Če bi pa imeli mladi tisto, kar so dobrega pokopali s starimi, pri tem pa široko reko naše dobe, nje kulturni boj in gospodarski napredek, nje kaos idej in krik njenih ran, z lepoto sil, ki jih razvija, za vir svojih predmetov, bi ustvarjali namesto klavrnega dekamera romana romantičnih aventur, vagabundstva, ljubic in donjuanov, porok in pogrebov, prešestev, sladkozorinskega cviljenja in mrtvih analiz — tisto zdravo, pravo, vseobsežno umetnost, ki je narod nevedoma čaka in ki v svoji neustvarjenosti umetnika samega boli.

Jasnost o tem čudnem in navidezno preveč zagonetnem stvarnem položaju daje dejstvo, ki mi ga je na samem že marsikdaj

omenil lajik — nikdar umetnik sam — dejstvo, da je kmalu po prvem nastopu moderna slovenska umetnost tudi na tem polju postala *métier, delaven, pridobivajoč in služoč stan*, ter se z istim trenutkom podvrgla vsem posledicam socialne mizerije, to pa veliko bolj nego katerakoli druga stroka umetnosti, baš po kakovosti svoje naloge. Bila je tragična usoda, Ikarovi podobna. Tista ura, ko je prvikrat svobodno razprostrla krila, jo ubije z gnusom kruhoborbe . . . Prej smo imeli literaturo brez najvišjih ciljev, a dosegajočo skromni namen; zdaj imamo literaturo z vsemi pretenzijami, ki ne krije svoje firme, pač pa daje posredno oporo vsej dolgi vrsti naših kulturnih sofizmov. Tu hočem omeniti, da že ves čas, odkar zasledujem duševni razvoj Slovencev, opažam lahkomišelnost zanemarjanja absolutne kritike, torej pomanjkanje prvega pogoja za absolutni napredek. O gospodarskem življenju, o politični servilnosti ne govorim, dovolj je dejstvo, da niti široka javnost niti oficijalna kritika ne meri višine, kamor si postavlja cilje duševnega tekmovanja, po „drugih, večjih narodih“, marveč da je zanjo Ljubljana — Ljubljana, metropola — metropola, gledišče — gledišče, literatura — literatura, spomenik — spomenik, umetnost — umetnost. To je sramotna, svetoskrunska kritika, katere idijotstvo se more kosati le še z njeno trdovratno lažnivostjo: ako bo treba, da se vzdrži, nam bo dokazala z mirnim obrazom, da sta Šenklavž in Notre-Dame enaka po arhitektonski krasoti. Takšno govorilo obče kulturne vesti pohujšuje javni okus in ga je pohujšalo do kraja. Naša kritika nas je privadila verjeti, da imamo v svoji klavni šmiri gojišče drame, vredno kulturnega naroda, v importiranih in domačih igralcih ekvivalent za Coquelina, Duse in druge, v naših slikarskih razstavah — pariške salone, v naših perozmazkih — lepo slovstvo. To so tisti usodepolni sofizmi! Izvirajoči iz lenobe in nevednosti vodečih duhov, so *laesio maiestatis* napram naivnemu geniju naroda, ki mu — v primeri z drugimi — zapirajo enakovredni razvoj. In boljše jih je povedati nego zamolčati: neizprosno priznanje in brezobzirno bičanje prosvetnih napak sta prvi pogoj prosvetnega napredka. Molčanje o kulturnem hochstaplerstvu je narodna veleizdaja, ki je obtožujem vse po vrsti: kdor molči, pospešuje to goljufijo iz lenobe, kdor jo pospešuje, krati resnici njeno last, zmožnim talentom naroda, bodočim stebrom celote, jasni pogled in razvoj, in kdor pohujšuje talente naroda, krade domovini njeno bodočnost. Biti pa hočem pravičen in priznati svoj dvom, da bi naša današnja, svetovno nenaobražena kritika sploh mogla storiti, kar moremo in moramo zahtevati od nje!

Zgoraj sem primerjal bivšo in sedanjo literaturo Slovencev; prvo in drugo nas ne more zadovoljiti, ker ne pomeni napredka: najti se mora tretje, in kje?

Pomagati treba vsem tistim, ki so v novejšem času pisarili o slovstvu vobče, o pojavih posebej; tistim, ki so tarnali, tistim, ki so obrekovali. Naša kritika ni nikdar — vsaj ne odkritosrčno in docela pokazala posledic tega, da je postalo naše slovstvo kruhoboren stan; dokazati hočem, da je prva posledica — literarna mizerija pričujoče dobe.

Starejši pisatelji so bili predvsem ljudje, ki so javno delali, živeli v toku časa, uživali in dajali najprej v široki borbi dogodkov, v stiku z resničnostjo. Nočem trditi, da estetski usedek doživljajev, ki je postajal seme njih dela, ni bil mestoma preobilo mešan z vplivi in prikaznimi prečitanih tujih knjig; glavno je, imeli so široko, objektivno poznanje življenja, poleg tega pa še veliko prednost, da niso ustvarjali pod pritiskom gmotne nujnosti, za kruh, za denar. Radoveden sem, ali so tiste čase v Slovencih sploh plačevali pisateljske honorarje?

Razmere so se izpremenile. Da bi starejši pisatelj popustil praktični stan ter se oprl na zaslužek peresa, Slovenci še nismo učkali; pričela je skupina nadarjenih mladih, slučajno vsi pod istim brutalnim pritiskom neizprosne potrebe. Tu je bila sodba podpisana; in nihče ni kriv. To se pravi: takrat ne; kajti, kakor hitro je zlo iznajdeno, stopi v stike z ljudmi ter jih jame vezati s krivdo in nekrivdo. Danes je naraslo število pisateljev po poklicu; in dasi je ta poklic redil par ljudi tako, da jih ni več med nami, vendar imamo zdaj več pisateljev in, kar se zdi važno, tudi boljše pogoje. Ali navzlic temu, da so se založniki in listi privadili plačevati boljši honorar, trdim, da pisateljsko delo ne more hraniti človeka v pravih, marveč le v vladajočih razmerah. Naš pisatelj zasluži toliko, da živi. — In tuji pisatelji! — poreče marsikdo. Toda jaz sem v začetku spisa omenil žabjo perspektivo; kasneje sem blagroval starejše pisatelje za njih živi stik z življenjem in za njih objektivni, prosti razgled, morda sem tudi dejal, da je brez te njihove vrline nemogoče delo *comme il faut*. Pisatelj po stanu pri nas vsled omejenih existenčnih sredstev nima živega stika s široko družbo, torej ne naravnostnega pogleda vanjo; ravno tako mu manjka živega stika z življenjem, ker je ta stik odvisen od delokroga, ki ga odpira poklic, od interesov, ki jih nalagajo možnosti realnega dela. Edino, kar mu pada neprikrajšano v naročje, je žabja perspektiva. Več

vzrokov, zakaj da je lepo slovstvo naše dobe neresnično, abstraktno, prepojeno z resignacijo in vagabundstvom, s trpinstvom brez poguma, ki bi mislil na jutri in kazal naprej, — z vsem tistim, kar nasprotuje idealu bodoče umetnosti, menim, da mi ni treba naštevati. Ne verjamem, da je med vsemi prizadetimi le eden, ki bi si natihem prikrival to resnico; nasprotno, vsak se je zaveda, če ne vselej, pa vsaj takrat, ko ustvarja delo iz — tujega mu življenja. In zdaj velja vpoštevati, koliko več mora producirati pisatelj v literaturi, kjer je vsled manjšega konsuma tudi gmotni dobiček manjši.

Naravno je, da tu ni mogoča popolna ljubezen do dela, da najlepši zasnutek ne more uspeti, če si ga prisiljen izvršiti v naglici, ne v urah razpoloženja, in da se pogled na snov in formo dela takoj premakne, kakor hitro ne nastaja ta kakor ona zaradi sebe, temveč zaradi zunanjih, zoprnih vzrokov. Odtod prihaja mržnja, zmašenost, vidna muka proizvajanja, deficit sloga in kompozicije z vsemi drugimi napakami današnjega slovstva. Odtod — dejstvo, ki ga pri Cankarju še ne opažamo, pač pa pri vseh zastopnikih najnovejšega leposlovja: da književna slovenščina kosteni ter se odtuje živemu jeziku. Snov, zgradba, jezik sam in zunanja forma — vse, kar sem pokazal oškodovanega, pa je tisto, kar prvotno navdušuje umetnika ter mu daje samo iz sebe stvarniško moč. Ali hočemo še posebej poudarjati, da se po nekoliko letih takšne produkcije zastrupi najboljši talent? Formna vest ugasne, iz tolmana se stori plitvina, iz nujnosti navada, iz odpora resignacija, iz resignacije brezkritičnost in zaljubljena zadovoljnost s seboj. Osebno življenje dobi preklicano čudno smer; od pokolenja umetnikov, ki se giblje med razvratnostjo in askezo, narod resnično ne more pričakovati deleža, ki mu gre.

Usodno je, da zadevajo te razmere skoraj brez izjeme vse naše najboljše moči tega časa. Ker pa se pravi talent ne more kvariti, ne da bi mu ostajalo še vedno nekaj, kar daje blesk in vrednost, se širi pohujšanje v obliki mode, snobstva, „literarne struje“ tudi na tiste slovstvene proizvajalce, v katerih nima te mrzle, izračunljive utemeljenosti. Kar je nelepa posledica, velja njim, kratkovidni kritiki in neukemu občinstvu za duha novega časa, nove umetnosti in Bog se usmili, celo za odsvit nove lepote! Najškodljivejši učinek pa je, da polaga bralec-neestet naše liste, naše knjige neutešen iz rok, da mu umira naivno veselje do slovstva in da vendar hvali, ker sliši hvalo naših psevdogenijalnih kritikov. Ta njegova kulturna laž se bo kmalu maščevala, kakor se že maščuje tam, kjer se tiče gle-

dišča, šolstva, upodablajoče umetnosti in drugih panog duševnega napredka. Kakor posameznik se tudi narod lišpa s svojim lepotičjem; in če mu iz dragocenosti napraviš plakat, mu bo na veke plakat; narod pa, ki je v široki masi izgubil ljubezen do svoje dike in je nehal kontrolirati svoj napredek, si ga je sam izpodrezal. To se pravi za ta slučaj: narod, ki mu je njegova umetnost postala beseda, kompliment na lastni naslov, je naravnim potom ne bo dobil, ker je ne bo zmožen sprejeti.

Resničnega preporoda v našem lepem slovstvu, književnosti, kakršne potrebujemo, da opravičimo svojo kulturno samozavest, nam ne more dati umetništvo, ki ne stoji na višku našega življenja. Umetniki tega dneva so dragoceni kot zakopani talentje, manj kot ljudje. Vrednost človeka, brez katere ni postanka za vreden umotvor, pa je močna svoboda; in svoboda je dejanje! Ali se smemo nadejati umetnosti v tem zmislu? — Da, če se borimo proti zaprekam in za pogoje.

Največja je odgovornost tistih, ki pišejo. Življenje, kakršno je današnje, delo, kakršno je današnje, je laž samo po sebi. Če se ne posreči zaježiti struje vplivov, ki delajo iz našega pisateljstva stan, ostane zlo, dokler se v vsem življenju Slovencev ne zgode izpremembe, ki jih ne moremo slutiti. Socijalne razmere morajo postati našemu umetniku predmet, ne smejo mu ostati usoda. Skrb je njegova: drugi, ki ga ne razumejo, ne morejo popravljati s pridom. Ker pa pišem svoje razmotranje vsem v premislek, naj dodam za sklep: ne obetam si, da bi moj „Poizkus o lepem slovstvu v Slovencih“ rušil, gradil, reformiral; dovolj mi je, če sem pokazal predmet v novi, zanimivi luči ter nekoliko izpodkopal smešno komedijo, da stoji umetnik tu in tam filistejec, in obadva protestirata in zabavljata, pri tem pa drug drugega ne razumeta.

T e b i !

Vse misli moje — Tebi vse sledijo,
vse želje moje — k Tebi hrepenijo,
molitve moje — vse za Te prosijo,
vsa deja mi — iz Tebe se rodijo
in Tebe vsa častijo in slavijo . . .

Ksaver Meško.

Blagorodje doktor Ambrož Čander.

Imaginarna karikatura.

Vladimir Levstik.

VIII.

„Torej bodi!“ je vzkliknil doktor polglasno; lice se je razživel, glas je zadonel po skriti strasti. „Zakaj sem bil takšen? Morda sem se vam zdel odurnih šeg in malobesedne nature? O ne! Vi veste, da sem zabaven in gostobeseden, posebno kadar je srce prazno in volja pusta. Sicer pa, če se prav spominjam, sva se tudi midva neredkokdaj razgovorila: o vsakdanjostih, o predpustu, o Ljubljani, o Aziji in Ameriki, morda celo o Kaliforniji kakor tamle dva.“ Doktor se je bil domislil Karle in inženirja. „Tudi o Prešernu in o Heineju sva govorila; in niti za las preko te meje! Zakaj, Ambrož Čander je bil tiste dni dostojen človek in je vedel, da mu je stati ob strani, kakor stoje berači s klobukom v roki. Tatvina bi se mu bilo zdelo, sedeti za tujo mizo in ne držati besede tistemu, ki ga redi. Govorila sva o Prešernu, da, in vi ste me vprašali, če razumem Črtomira; kako ga ne bi bil? In vendar sem se vam zlagal, da se mi zdi tisto krščenje čisto nezmislno in neresnično . . . Ali sem vam ga hotel razložiti? To bi bilo kakor primera za mojo ljubezen do vas... Da, ljubil sem vas, prijateljica Blanka; nocoj ni več vseh tistih reči, ki sem se jih takrat bal, vedoč, da jih ne morem premagati, ker so veje na drevesu moje lastne duše . . . Ne veje, korenine so bile! Zato, pogledjte, sem bil hladan in resnoben; čuval sem izdajalca, nežnost in smeh. Vedel sem: če bi vam vrgel svojo ljubezen v naročje, pa bi se ji bili zasmeli, — zbežal bi bil kakor pes in bi bil zavrgel še svoje življenje. Kadar pa človek odhaja odtod, ne sme biti podoben tepnemu psu! Morda porečete, da sem vas ljubil premalo? Jaz mislim, da preveč: ali bi bila še ljubezen, če ne bi bila s ponosom?“

Razburil se je bil; zaslišal je svoj lastni glas in se ga je prestrašil. Ozrl se je; nihče ni poslušal. Nato je nadaljeval tiše; zdaj že ni več gledal Blanki v obraz.

„In vendar sem včasih izpregovoril besedo . . . Kakšno besedo? Kaj vem! Tuintam je bilo, med pogovorom, skrito in vendar očito tistemu, ki bi iskal: ako ste voljni iskati, jo najdete . . . Vi ste molčali. In tako se je zgodilo, da sem odšel brez obračuna; in tako moram delati danes ta obračun.“

„Jaz sem našla vse tiste besede in vse sem si zapomnila; ali jih hočete slišati?“ je odgovorila gospa Blanka nenadoma z jasnim in razločnim glasom, ki je le nekoliko drhtel. „In rekla sem si: Nemara čaka, da se odzovem. Toda ker nisem vedela, ali govori tiste besede duša ali slučaj, sem molčala; nisem si upala: če bi jih bil govoril slučaj, pa bi se bila odzvala, in vi bi bili slučajno, po istem slučaju videli, da odgovarjam . . . Tiho bodite, ne vprašujte me, prijatelj! Vi povejte: zakaj ste šli, brez slovesa in ne da bi mi bili dali roko? Eden izmed naju bi se bil morda vendarle osrčil pri tistem slovesu . . .“

„Zakaj?“ je obstrmel doktor Čander. „In vi še vprašujete, Blanka? In vendar: kar ste rekli, govori izmed besed, govori o tuji, nepričakovani radosti . . . Recite: kaj vam je dejal oče, ko me ni bilo več pod njegovo streho?“

„Da ste mu prišli povedat: — Moje razmere so urejene, zdaj pojdem na Dunaj študirat medicino! — pa da ste odšli. Ali mu niste naročili pozdrava zame?“

„Bogme, ne!“ je vzkliknil Ambrož Čander s trpkostjo. „Na tisto vljudnost sem pozabil; preveč veselo je bilo srce! Torej poslušajte: tisti dan — ali ni bilo v prvih dneh kimavca? Spominjam se, da je že prihajal hlad. Tisti dan me je poklical vaš oče v svojo sobo; vas, Blanka, ni bilo doma.“

„Pač, bila sem na vrtu . . .“

„Ah, bili ste na vrtu? Dobro, torej ste bili na vrtu. Vaš oče mi je rekel, da ste se odpeljali; takrat namreč, ko sem že odhajal, in ko se je bal, da ne bi vprašal po vas ali da vas ne bi poiskal. Kajti roko — roko bi vam bil vendar podal! In tako . . . Oče je zaprl sobo; nato mi je ponudil stol in smodko, z veliko vljudnostjo. — Fant, pravi, kaj sem ti rekel, ko si prišel? Takoj prvo jutro, gori v gozdu, ko sva hodila Blanki naproti? — Kaj ste mi rekli, gospod Gruda? pravim jaz osupel. — Ne vem, kaj ste rekli . . . Nato se spomnim. — Ah, pač! — No, kaj? je ponovil oče s srditim glasom. Morda sem tisti hip zardel. — Ti torej veš, je nadaljeval gospod Matej Gruda, da sem te sprejel s pogojem: daj moji hčeri mir! Nič zaljubljenosti, sem dejal, in nič tega in onega; študirat pri-

hajaš, — študiraj! Čakat, — čakaj; ampak za hčerjo mi ne glej, ker sem že sam vse ukrenil, in še ukrenem, kar bo treba, za tvoj kruh pa ta moka ni! — Ali sem rekel takó, ali nisem rekel? — Tako ste rekli, gospod Gruda! — Čudim se, da se spominjaš; kako moreš pri tem spominu kršiti svojo obljubo? — Nisem je prekršil! vzkliknem jaz s tresočim glasom; zagrmelo mi je pod sencí, kri je vrela v žilah kakor ogenj. — Povejte, kdaj sem rekel besedo, ki je ne bi bil mogel reči pred vami? Ali sem pokazal in razodel karkoli, s čimerkoli? — To je ravno, pravi vaš oče počasi, s čudno tehtnim, skorajda hudobnim poudarkom, to je tisto, da nisi rekel, temveč da si razodel! Besedam, dragi moj, ni vedno lahko verjeti, ali — oči ne lažejo! Glas ne laže! Vsa natura človekova, kadar se nehote in nevede izpreminja od tistega, kar je skrito v srcu in ne sme na dan, vsa natura, veš ti, Ambrož Čander, ki si ušel iz lemenata, se ne laže nikdar in nikoli! Še jaz sem videl, jaz sem opazil, jaz sem se prestrašil tega, kar si kazal in razodeval, ki nimam ženskih oči . . . In to ti povem, kar sem ti rekel že enkrat, že prvi dan: dokler je Blanka Grudova, nočem in ne maram, da jo ljubiš! — Prijateljica Blanka, danes se več ne srdim na vašega očeta; danes, ko hodim sam in samcat po svetu, vem in čutim, mislim si ponekdaj, do kolike krivičnosti more človek ljubiti svojega otroka. Tistikrat pa me je zagrabilo, da sem planil pokoncu. Seveda, besede ni bilo iz ust; blazen je, kdor v takšnem trenutju išče prave besede! — Kaj? se mi začudi vaš oče, no, kaj? Fant bi se rad jezil? Hudoval bi se? Rekel bi, da ni resnica? Torej povej, kakor se tebi zdi, da je prav in pošteno; ali si mi upaš reči v obraz, meni, ki te še nisem nikoli ogoljufal in okradel, ali moreš reči z mirno vestjo, da ni res? — Poglejte, Blanka, tiste poznejše dni sem lagal stoin-tisočkrat, drugim in celo sebi, brez usmiljenja in brez srca, brez poštenosti in brez lepote, da ni števila tistim lažem, da ni spomina za vsako laž posebej: to je kakor morje zlega, živ človek ne prešteje valov . . . Takrat še nisem znal lagati; da sem rekel v tistem hipu „ne“! — bila bi morda moja prva laž, to se pravi, moja prava in pravcata. Ljubil sem vas — o kako! In menim, da ga ni človeka, ki ljubi s takšno ljubeznijo, pa da bi se mogel zlagati na svojo ljubezen. Še danes se vidim; trepetal sem, od srda in od bolečine, in vendar je bila upornost v mojih očeh. Kakor da bi ga hotel ubiti s tisto besedo, tako sem mu jo vrgel v obraz; skoraj da sem zakričal: — Res je, gospod Gruda! tako gotovo je res, kakor to, da gledava zdajle drug drugemu v obraz! Ali ste mislili, da bom

tajil? Čemu bi? Zakaj ne bi bilo, zakaj ne bi smelo biti rešnica? Kaj mi morete zato? — Vaš oče se je nasmehnil, kakor da bi poslušal otroka; vstal je, počasi, s tisto gotovostjo, ki jo ima star kupec pri svoji pisalni mizi, odložil je smodko, prekrižal je roke ter je dejal silno polagoma in s prijaznostjo, ki se je ovijala lica kakor bič. — Kaj morem, vprašuješ, fant?! Jaz ti povem, kaj morem in kaj hočem: to, kar more in kar hoče vsak, kdor je pameten in kdor je gospodar v svoji hiši! — Razumel sem ga. — Sam pojdem, še danes! sem dejal; v prsih me je davilo, kakor pač davi smrtna ura človeka, mladega še, ki težko umira. Bil sem premagan; moral sem reči, da pojdem . . . In vendar se iz kasnejših dni spominjam trenutkov, ko mi je bilo krvavo žal, da ga nisem prosil tisti dan. Ali, kaj hočete: fant, ki uide iz lemenata, je po navadi mlad in ponosen! Očetu se je vidno zjasnil obraz; glas je ostal suh in stvaren. — To je edino, kar ti preostaja; zakaj Matej Gruda ne mara komedij, in tudi Ambrož Čander jih ne sme marati, zato ker so odveč: ali misliš, da je dekletu po volji, kar se godi s teboj? . . . Kako se motiš! — je dodal po kratkem molku. Takrat sem menil, da je premolknil zato, ker čaka mojega odgovora; danes si mislim, kaj je pomenil tisti molk. Razumem ga, toda odpuščam; zakaj, vaš oče pač že spi pod rušo, in vi Blanka, vi ste spet z menoj . . .“

„O!“ je vzkliknila Blanka s solznim glasom, „tudi jaz vem, kaj je pomenil! Tako se zadavi človeško srce . . . Oče vam je rekel, da se motite, ako mislite, da sem vesela vaše ljubezni; lagal je . . . Bog mi odpusti meni in njemu: lagal je! Pol ure, preden vas je poklical, sem mu sama povedala . . .“

„Kaj ste mu povedali?“ je vprašal doktor s težkim, strmečim glasom. „Kaj ste mu povedali, Blanka? Recite, ali še veste tisto besedo? Povejte mi jo, Blanka; še je čas.“

„Ne vprašujte!“ je zaprosila sobesednica tiho, „pozno je . . . Pripovedujte dalje!“

Doktor je ubogal.

„Kaj hočem še povedati? Ali to ni dovolj? Vi veste, da sem šel . . . Kako ne bi šel? Verjel sem mu, da me mrzite; kako ne bi bežal pred mislijo, da leži moja ljubezen v prahu in v sramoti pred vašimi očmi? Seveda, misel je šla za menoj, kakor dreve furije za zločincem; toda ljubezeni ni umorila. Kar je lekov, kar je strupov zoper ljubezen, vse sem poizkusil po vrsti, zakaj dolg je bil čas: koliko ga je preteklo od tistih dob do danes? In vsi so odrekli . . . Prehodil sem vsaktero nizkoto, vse grehe sem grešil, vso podlost

sem izsrebal, zato da bi ljubezen poginila v meni, ki je hotela večno živeti; zaman, zaman, zaman . . .“

„Takšni grehi so odpuščeni,“ je dejala Blanka toplo. „Če ima človek eno visoko v srcu in stori zaradi tistega tisoč hudobij, je čistejši od tistih, ki ne delajo zlega in nimajo visokega v srcu. — Toda, povejte: potem ste postali zdravnik? Kako ste mogli? Saj vendar — oprostite! — saj vendar niste imeli sredstev, ko ste odhajali od nas . . . Ah, počakajte!“ je dodala z bolnim glasom, „da vam razkažem . . . Vi niti ne veste! Ko ste bili odšli peš na postajo, ne da bi se bili razslovili z menoj, ne da bi bili sprejeli voz, ki vam ga je oče ponudil . . .“

„Ni mi ga ponudil! . . .“

„Ah! — Meni je dejal, da ga je . . . Takrat sem prišla z vrta, iz hladnice, kjer sem jokala. — Vidiš, je rekel oče, saj sem ti povedal, že prej sem ti prorokoval . . . Ko je Ambrož slišal, kako in kaj, se je obrnil in zahvalil ter dejal, da odhaja, ker mu ni mogoče ostati. Niti voza ni sprejel. Podporo sem mu ponudil . . .“

„Da,“ jo je prekinil doktor z bridkobo, „to je resnica. Podporo mi je ponudil!“

„Torej vendarle?“ se je zavzela gospa Blanka.

„Vendarle . . . Povedal sem vam, da sem hotel oditi, tudi zahvalil sem se očetu, kakor vam je pravil. — Hvala vam za vse, tudi za to, kar ste mi povedali . . . sem rekel gospodu Grudi. Jaz nisem kriv, vi niste krivi; hvala za vse in zbogom. — Takrat je prišlo tisto zaradi podpore. — Počakaj, fant, pravi on, vse to je zelo lepo, vidim, da imaš kos časti za rebri: ohrani jo, koristila ti bo v življenju, če ne boš pretiraval. Toda povej, kaj hočeš zdaj? Denarja nimaš, kako hočeš živeti? Vzemi tole za vsak slučaj! — Pomolil mi je petdesetak. Ali se danes čudite, Blanka, da nisem segel po njem?“

„Kako bi se čudila? Vi da bi ga vzeli!“ je dejala vroče, skorajda šepetaje.

„Dovolj mi je bilo ponižanja. Streslo me je, prebledel sem, šel sem, tavaje kakor bolnik. Jedva sem našel vrata. Niti ozrl se nisem na vaš dom! Bil bi se, krčevita želja me je navdajala, da bi se okrenil, in že, ko sem bil za vogalom, še takrat, ko sem čakal na postaji, še takrat, ko sem stal z nogo že na stopnicah vagona, — o, kako sem se boril s seboj, da se nisem obrnil in prišel po slovo, vsaj po en pogled slovesa! Premagal sem se in nisem šel. Vlak je odžvižgal, kratke sanje so bile raztrgane, dasi ne ugonobljene . . .“

Doktor Čander je umolknil. Že doslej je govoril z vso muko napora, kakor da bi izkušal vdrugič, kar pripoveduje. Preveč se je budilo misli, preveč se je nabiralo ugibanj. V tem hipu ga je popolnoma obvladalo vprašanje: „S kakšnim srcem poslušá Blanka moja povest? In, ali je tisto, kar se odkriva napol že jasno v njenih besedah, samo za one dni, danes pa je že mrtvo in le še spomin, ki se dviga iz groba nocojšnji večer, — ali še živi, ali čaka, ali je pripravljeno kakor roke, hrepeneče in razprostrte k poznemu objemu?“

Hotel ji je pogledati v oči; hotel je napeti vse svoje duševne sile v enem samem pogledu, v takšnem, ki zasveti duši v dno in vidi vse, karkoli je skritega v najskritejših kotih . . . To je bilo prvo; in potem je hotel vprašati samega sebe, kaj mu je storiti: ali potrkatí, da se odpro vrata v paradiž, in utrgati to pozno ljubezen, če je preživela čas ločitve, ali odreči se in jo nositi s seboj, da nikdar ne umre, najlepša in poslednja roža, ki je ostala popotniku, da jo pred vrati groba pobožno odpne od izmučenih prsi ter jo osuje v dlan in jo darujoč razseje na večne valove nebitja. Tisti hip pa ga je zmotila gospa Blanka z glasom, ki se mu doktor ni mogel upirati: prišel je rahlo, kakor v večernem mraku cerkve s čudodelnimi oltarji, iz tihe izpovednice.

„Pa zakaj ste umolknilí, prijatelj? Ali je to že ves obračun? Ali naj molčiva, ko sva jedva izpregovorílla? Kratek je čas: kdo ve, kaj prinese jutrišnji dan? Jutri bo morda za resnico mrtvo in pokopano, kar danes živi; nemara da se je našlo in razcvetlo na večer svoje smrti . . . Še mi dolgujete konec svoje izpovedi, Ambrož Čander, in tudi jaz sem še vaša dolžnica . . .“

„Grešil sem, Blanka,“ je dejal doktor zamolklo. „Kaj bi vam moji grehi, ki bi vas jih postalo strah?“

„Tudi jaz sem grešila,“ je priznala Blanka z mirnim glasom; „tudi jaz sem grešila, tudi jaz se izpovem: samo nocoj je obljubljeno odpuščenje. — Tisto jesen, pravite, ste šli na vseučilišče; kako ste mogli na vseučilišče?“

„Po čudnem načinu sem mogel, in ker ste sami hoteli, da vam povem, — poslušajte.“ V bridki igri se je izkrivil doktorjev obraz. „Od vas sem se odpeljal naravnost v Ljubljano. Ljubljana, veste, je majhno mesto, ali nepopisno pregrešno in polno raznovrstnega pohujšanja, prenasičeno z nečistimi željami. Posebno takrat je še bilo takšno: pred potresom. Zdaj, po potresu, so se ljudje izpremenili in poboljšali, pohujšanje se je umaknilo premišljevanju,

želje delom krščanskega usmiljenja. Jaz sicer ne vem, da bi govoril po svojih izkušnjah in da bi bilo za resnico konec ljubljanskih grehov; ampak, vsake lumparije, pravijo, móra biti enkrat konec, in če je tako, — kdaj, za božjo voljo, naj pride konec, ako ne takrat, ko je ves ongá še gorak od šibe potresa? V Ljubljani torej, v naši krasni in z mnogoštevilnimi spomeniki okrašeni prestolnici, kakor bi rekel rajni Marmeladov, me je slučaj seznanil z vdovo, ki ni bila niti mlada niti vitka, kakršna je oblika moje všečnosti, pač pa hudo bogata in od prvega trenutka najinega znanja tako naklonjena moji telesni prikupljivosti, da se je njeno bogastvo kakor nalašč v znak žalovanja nehalo s tistim dnem, ko sem ji ne le z dejanji, marveč zaradi popolne jasnosti tudi z besedo odpovedal svojo nepravdo ljubezen. Storila je še več: dasi ji že prej ni bilo neznan, da je ne le tuintam, marveč redno, dan za dnevom varam z drugimi, ki so mlade in lepe, sveže in nedotaknjene, z eno besedo, sposobne, razdražiti živce grešnika proti lastni volji, vendar se je tiste dni — med solzami, ki so se ostudno podajale njenemu zalitemu, starikavemu obličju, — tolažila vsaj s trdovratno vero, da pada od bogate mize, kjer gostim njene tekmice — ona si seveda ni predstavljala, da so tudi druge bolj ali manj ogoljufane! — zanjo vsaj nekaj mrvic čuvstva in prijateljstva. Ko sem ji pa zatrdil: tako in tako, pa nič drugače! se je neumnica razžalostila in se napila arzenika; bilo ga je dovolj. To se je zgodilo sedmo leto po mojem odhodu na vseučilišče. Ali zdaj veste, kako sem mogel študirati? — Podlost, kajneda? Dostojen človek me ne bi sodil z milostjo; jaz se razumem in si odpuščam. Kajti, če človek pogleda nazaj po lastnem življenju in vidi, da tudi drugi njemu niso prizanašali, pa spozna, da med vsemi slučajji svoje prizanesljivosti in dobrote samo v enem ni metal biserov na gnojišče in da tistega slučaja nikdar več ne more biti, potem vidi, da je vseeno kamen ali človek. Potem začuti, kar je: volk med volkovi! In grize druge, da ga puste pri miru; in žre druge, ako je lačen: sebe samega vendar ne more... Pa ne le zaradi gladu in zaradi obrambe; tudi tako! Podlost je sama sebi namen; in poleg tega je tudi potrebna: tisti ve, kdor jo je izkusil. Človek, ki od sveta ni prejemal, ne sme dajati; in tisti, ki so mu jemali, mora sam jemati; kdor je izgubil, mora gledati, da drugi izgube... To, prijateljica Blanka, je zaradi ravnotežja. Gorje ljudem, ki odhajajo brez ravnotežja iz te doline fizikalnih zakonov in solzá: takšni ljudje so uši; kdor jih bije, — bij! Škode ni zanje... In ljudje, ki odhajajo premagani, — so uši! In ravno

tako tisti, ki imajo še lepoto v srcu, ne da bi jo bili ustvarili; bolje je zadaviti lepoto! Ambrož Čander jo je davil z obema rokama; odtod vsi njegovi grehi . . . Pa kaj grehi! Srce je kakor kamen in človek je volk med volkovi; le tisto je sveto, kamor sije tvoja duša tebe samega, v ljubezni, v prijateljstvu, v spoštovanju, ali makar v strahu in v grozi. Jaz nisem imel takšnega svetišča, jaz nisem ljubil — razen ljubezni, obsojene na smrt, — in se nisem bal. Davil sem svojo lepoto, in ko sem mislil, da je zadavljena, sem se poboljšal, kakor pravijo izpovedniki. Poboljšal sem se, a nocoj vidim, da sem se zaman poboljšal; zakaj ljubezen ni poginila med rokami nečistnika, lepota živi, ni je zadavil: bila je silnejša od njega! Vidim, to je namen sodbe in vseh reči v življenju: da nocoj ustvarim lepoto! Blanka, prijateljica, nocoj ustvarim lepoto, pa če bi mi bilo jutri umreti; zakaj, kakor hitro je nocoj ne ustvarim, kakor hitro ne zaživi vsaj v eni minuti, vsaj v enem hipu, sem jutri kamen samemu sebi, uš sam pred seboj in sam svoj lastni goljuf in sovražnik . . . Res je pisano, da bodo uši od milijona devetstodevetindevetdesettisočdevetstodevetindevetdeset, vsi razen enega; toda vsakomur je ukazano, da postani tisti eden . . . To je večno zveličanje, milijon manj eden je število večnih pogubljenj. Blanka, moja izpoved je končana; zdaj ne vem nič več grehov ter prosim pokore in odveze. Preostaja tvoja izpoved, da se dopolni obračun; hiti, prijateljica, zakaj polnoči se bliža — in tvoj mož je hudo vesel! — in le še malo nama ostaja časa do jutra, da ustvariva lepoto . . .“

S temi besedami je umolknil doktor Čander ter prepustil besedo zlatolasi Blanki Cepudrovi.

(Dalje prihodnjič.)

Gazela.

Kaj šlo je, dèkle, čez razkošne sanje,
da si odšla in več ne misliš nanje? . . .
Zdaj ni lepote v rožah na poljani,
po tihih lokah kakor dni nekdanje!
Ej, misel še mi blodi po poljani,
še gre spomin na plaho vasovanje,
a tebe ni — in jaz te čakam, čakam,
kot ženin na veselo svatovanje . . .

Jos. Premk.

Krakovsko gledišče.

Za „Ljub. Zvon“ napisal **Tad. St. Grabowski**. — Iz poljskega rokopisa poslovenil

Vojeslav Mole.

(Dalje.)

akšne vodilne ideje, kakšne artistne motive je vzljubil Wyspiański? Dva, odnosno celo tri svetove oživlja pesnik v svojih delih: 1) starožitno-mitični, junaško-grški, 2) dosledno iz tega izvirajoči bajni praslavovski ali staropoljski in 3) poljski, razpadajoči v razvaline in mrličje.

Prvi, pozabljeni ali bolje rečeno nepozabljeni, ampak popolnoma obrabljeni in z novimi pojmi zbanaljeni klasični svet je odkril v novi sveži in življenja polni krasoti, ki jo je poglobil s tako fino analizo in s takim razumevanjem duš klasičnih herojev, do kakršnega so se povzpeli samo klasični tragiki. Povračajoči se val klasicizma, — kakor je to bilo za časa Corneilla in Goetheja, ali pa sedaj v času Hoffmannsthalja — ni pljusnil ob poetovo dušo; pri njem ni toliko odločal v zadnjem času v Franciji moderni, takozvani „neohelenizem“, kolikor silni polet duše, kateri se je hotelo prvotnih čuvstev, zgodovine junaštva, duš „velikih kot Fidijska“.

Tu se je popolnoma naravno razvila misel, da je treba razjasniti mračna stoletja Slovanstva, odkriti prošlost z onimi ostanki tajinstvenih basni in legend, ki so neizčrpna zakladnica v vsej slovanski narodni tradiciji in literaturi.

To vse je doslej samo nadaljnji razvoj in poglobitev misli romantikov, ki so šli med narod in iskali v njegovi pesmi „skrinjo zaveze med davnimi in novimi leti“. (Mickiewicz.) To vse je samo poglobitev iste ideje, misli bogatejše vsled zgodovinskihkušenj, navdihnjenja, ki ga je utrdilo historiofilozofično obzorje.

A odtod ni več daleč k onim „sencam grobov“, ki so povile v svoje tenčice poljsko svobodo. Ko je stala pred pesnikovimi očmi uganka narodnega prabitja, ko so mu njegove pesmi in basni pele divno pesem rojstva in bojno rapsodijo prvih zanosov, prvega razvoja, — ni nič čudnega, da se je zahotelo pesniku pogledati tudi v strašne, molčeče očesne jame smrti, odpreti krste, strgati škrlat in zlato in

pogledati s hladnim očesom v obličje mrtvi resnici, ki je izrekla svojo razsodbo nad vrsto stoletij in kljub obupnemu kriku naroda zaprla njegovo knjigo.

Tako so iskali virov in tako so razmišljali nad grobom našega naroda že veliki romantiki. A oni so prihajali naravnost iz krvavih bojev k tem krstam in prahom, oni so zdaj z obupom v duši, zdaj z mamečo pesmijo nade plakali nad njimi ali pa peli pindarske himne; Wyspiański pa je z navidezno hladnim srcem, s stisnjenimi zobmi, z brezmejno bolestjo v duši posegal o najgloblje skrivnosti in se dotikal najbolj krvavih trenutkov jutra in večera naše zgodovine.

Navidezno hladen, strog in brezobziren, je preiskoval, analizoval, odpiral vsako rano, tudi najbolestnejšo, četudi je srce krvavelo; trd in neizprosni je razgrinjal najdivnejše zaslone poezije ali pa laži raz vsak dogodek, tudi najtragičnejši, samo da bi uzrl golo resnico in v njenem zrcalu utrujeno obličje svoje družbe.

Razkrinkaval je okamenela junaštva, krmil sebe in druge mnogokrat z bridkostjo, — toda samo zato, ker je koprnel njegov duh po takšni hrani, ker je v njej živel in umiral po stokrat s celo narodovo prošlostjo, ker je s hrano te bolesterne preteklosti čistil, utrjeval, plemenitil in učil narod resnice.

Wyspiański je samo nadaljnji razvoj poljske romantike; kar je mnogokrat Mickiewiczzeva romantika samo idealizovala, apoteozovala, obdajala z meglo mamečega bleska, isto je pogostoma Wyspiański odkrival do nagega, mu slekel bleščeča, opojna oblačila, a ko je stalo pred njim v vsej grozi resnice, — žalostne, strašne, breznaadne resnice, — je zrl vanjo z očmi, polnimi bolesti in in razumevanja, polnimi ogromne boli srca, ki je — kot srce onih — trpelo za milijone in vzelo nase trpljenje milijonov.

* * *

Toda vrnimo se k repertoarju. Izmed del Wyspiańskega sta bili letos igrani dve večji deli, ki zelo dobro označujeta dva elementarna motiva v pesnikovem ustvarjanju: mitični grški svet in poljsko svobodo, razpadajočo v razvaline.

Prvi je zastopan v tragediji „Meleager“, v eni sicer najmanj znani izmed treh „rekonstrukcij“ klasičnih legend Wyspiańskega. Dve ostali sta „Protešilas in Laodamia“ ter „Odisejeva vrnitev“. Vrhutega pa vklada Wyspiański pogosto po cele fragmente, zajete

iz starogrške mitologije, v dela, ki imajo popolnoma nove, čisto poljske motive in ideje (na pr. v „Achilleis“, „Akropolis“, „Listopadovi noči“, „Odrešenju“). Najpogosteje simbolizujejo gotove duševne narodne sile, gotove psihologične vzroke in povode važnih zgodovinskih dogodkov, — včasih tragično usodo, skrajno silo ali prokletstvo, — včasih grenko zgodovinsko resnico, tožbo, obsodbo ali uteho.

Koliko so vredni ti biseri „helenizma“ Wyspiańskiego, — četudi so še tako malo znani in popularni, — lahko posnamemo iz besed Adolfa Nowaczyńskiego, ki nikakor ne spada med moderne entuzijaste v literarni kritiki in meri mnogokrat celo s preostro mero dela, ki jih ocenja. Pravi nekje: „Te štiri drame!) bi moral kateri naših najboljših poetov vestno prevesti predvsem na nemški jezik — in Wyspiańskemu je zagotovljeno mesto v svetovnem slovstvu. Kajti za Nietzschejevim razumevanjem grške duše v „Rojstvu tragedije“ so tragedije Wyspiańskiego najveličastnejša arijska poslavitev spomina tega malega narodiča, ki je bil ves genijalen in je prvi, — prvi! — ustvaril Kristusov mit v Prometeju.“²⁾

*
*
*

Meleager je nastal pravzaprav v prvi dobi delovanja Wyspiańskiego, o kateri pravijo nekateri kritiki, da je „šele iskal poti“, — a kljub temu priča to delo že o zelo zrelem talentu, o globokem razumevanju in poglobljenju v elementih starogrške žaloigre, o dramatični sili in psihologični globini. Če je Wyspiański šele iskal cest k svojemu ustvarjanju, je našel prvo v tem delu. Pokazali so mu jo mogočni duhovi Aishila, Evripida in Sofokla.

Vsebina „Meleagra“ je znana bajka starožitnih Helenov, tragični mit o sinu kaledonskega kralja Ojneja in njegovi materi Altej. Materi se rodi sin Meleager, o katerem vedežujejo Mojire, da bo živel tako dolgo, dokler ne zgori skrivnostno poleno na domačem ognjišču. Prestrašena mati reši poleno iz objetij plamenov, ga skriva v skrinji in varuje kot zenico v očesu.

A med tem se Meleager zaljubi v arkadijsko devico Atalanto. Na lovu hoče poslaviti svojo izbranko in ji položi pred noge lovsko trofejo — ogromnega merjasca. Zato pa se začno pripravati junak in

¹⁾ „Protesilas in Laodamia“, „Meleager“, „Odisejeva vrnitev“ in fragmenti.

²⁾ A. N. „Greckie tragoedie St. Wyspiańskiego“. Mesečnik „Sfinks“. L. 1908. Zv. 1., str. 42.

njegovi ujci, iz prepira nastane pretep, boj, a slednjič podležejo zavistni rivali. Meleager ubije v slepi strasti svoje lastne ujce. A blazni junakov čin je odločil njegovo usodo, zakaj obupana mati se maščuje za smrt svojih bratov. Za njih smrt — smrt Meleagra. Treba je samo vzeti usodno poleno iz skrivališča in ga vreči v žrelo ognjišču.

Pogine — ali ne pogine? Ali se izpolnijo besede prorokbe, ali odpove čudesna moč skrivnostnega ognja? — To so vprašanja in bojazni, ki mučijo z negotovostjo materino srce. V tem hipu je najtragičnejša igraca lastnih strasti. Na eni strani je ona izraz sofoklejevskega divjega sovraštva, — sovraštva do Atalante, ker je povzročila smrt njenih bratov in je bila povod, da se je pregrešil ljubljeni Meleager, — a na drugi strani izraz sovraštva, skritega v globini slabih duš z maeterlinkovskim nemirom in nestalnostjo, ki mnogokrat polagata lahkomišlno na tehtnico človeško usodo. To je slabost človeškega duha, ki podlega trenutnim strastem, priliva v čašo grenkobe novih morečih strupov, povečava prvo nesrečo z drugo in dodaje k davnemu grehu nov greh.

Seveda tu že ni več samo čista sofoklejevska obsodba za greh, tu ne odloča samo brezobzirna moč skrivnostne usode in volje bogov, — tu je že mnogo „modernizma“, a ravno to, da zre poet z modernim pogledom na tragične duše helenskih junakov, le še povečuje v naših očeh njih tragizem, ravno radi tega stopajo s koturnov in so nam bližji, bolje jih umevamo; nikakor pa to ne manjša tragične sile.

Tragične elemente Sofoklejeve umetnosti je pokazal s stališča, s katerega zremo mi na človeško dušo. Pri tem pa ni nikjer obsodil duha minolih vekov, niti ga ni izpremenil, — čudovito je pričul in nanovo ustvaril podlago zamrle zgodovine, — obdržal je celo ves značaj klasične drame, vso silo njene lepote in prostote.

Najlepši so zadnji prizori, v katerih dosega dramatičnost svoj vrhunec. V teh hipih tragičnega konflikta zvenijo besede goreče ljubezni Meleagra in Atalante. Arkadijska devojka obsipa v obupu strastne ljubezni, ki čuti, da se ji izvija iz plamenečih objetij ljubljeni predmet, svojega ljubimca z besedami, polnimi prisrčnih dobrikanj in gorečih zanosov. A ko čuje o groznem Altejnim gnevu, ji napolnijo bolestne slutnje, ki so bile skrite v njenem srcu od prvega hipa ljubečega priznanja, dušo z brezdanjo žalostno tožbo.

Solzne oči ji ginejo neke v brezmejni daljavi in zro v zvezde na nebesju, ki ginejo, kakor ginejo na veke sanje o sreči — o ljubezni . . .

„Hitijo zvezde, glej, hitijo,
 na njih pogledi mi visijo —
 Ah, vem, ni zame jutri dneva.
 Te zvezde kam v prepast letijo . . .
 in ginejo li v tej prepasti — ?
 In ni nad letom njih oblasti — ?“

Tako se je razbrnelo to žalostno srce v tiho molitev hrepenenja po izgubljeni sreči. To je poosebljenje trpljenja ljubezni, brezupne žalosti in melanholije, ki je spoznala „voljo usode“ in silo peklenskih obsodb.

Medtem pa dozoreva Altejin načrt: poleno — življenje svojega sina mora vzeti iz zaprte skrinje, da ga vrže plamenom v objetja.

Pesnik izraža ta hip najbolj napete situacije z vso dramatično silo in obenem z vsem poetičnim čarom. Ta poezija je originalna. Drama se začneja v najčistejši prozi, stopi na oder z mirnim korakom vsakdanjega življenja. In junaki in kori govore s početka v navadni prozi in jo zamenjajo le v hipih silnejših zanosov z vzneseno ritmiko.

V drugi polovici drame pa raste hitro ta vznesenost besede, kakor raste in se razvija akcija, kakor se razgrevajo i gledalci i kori, ki se izražajo v vedno glasnejših glasovih. Proza preide polagoma v ritmične stavke in se slednjič zlije v divno poezijo, ki že sama s svojo vnanjo obliko ilustruje čimdalje silnejši dramatični polet, čimdalje tragičnejšo borbo v duši junakov.

Na tak način izraža Wyspiański mnogokrat svojo umetniško veroizpoved. Navdihnjeni, svobodno se vežoč i lomeči verz mu je v drami najvišji izraz dramatične sile in lepote.

V poeziji se sedaj prelivajo vse Altejine bojazni in tožbe in prokletstva, besede Ojneja in korov in celo sluge.

Maščevalni čin, ki ga je odločila usoda, a so ga popravile Parke, Mojre in Erinije, se dopolni. Poleno Meleagrovega življenja se razsuje v prah pred Altejinimi očmi, ki vsa drhti v krčeviti bolesti in duševni borbi. A v istem hipu, ko ni več poti nazaj, se zave vse grozote svojega čina. Sedaj vidi jasno, razume, pojmuje i krvavo maščevanje i ogromno nesrečo i tiransko moč usode. Čuti, da je potihnil notranji boj, a hkratu čuti, kako se ziblje zemlja pod njenimi nogami, — vidi mrtvaškoblede lice ljubljeneega sina in obup osirotelega očeta in vidi, kako se ruši v razvalino rodni dom, kako je uničena tiha človeška sreča . . .

In tudi njena duša se razžalosti kakor zadnji jek razbite harpe, a kor deklic spremlja njeno žalobno pesem s tožečimi glasovi kakor jesenski plač padajočih, uvelih listov:

Alteja.

Noč hladna, mrzla, — roke dajte.

Kor.

Drhtiš . . .

Alteja.

Trpljenje strašno mi končajte!

Kor.

Ti sniš . . .

Alteja.

Resnica živa to je bila.

Kor.

Kaj govoriš?

Alteja.

O dnu nesreč sem govorila,
jaz vedno sem nesrečna bila.

Kor.

Drgečeš, — mrzla, hladna noč je.

Alteja.

Duhá mi krije tmin naročje,
napolnil mraz mi je naročje.

Kor.

Strašná, strašná ti srčna žal je.

Alteja.

Udar, ki kazni z njim hotela
za greh sem, name samo pal je.

— — — — —

Kor.

Izbrišeš s časom greh s solzami,
greh, /ki zla volja ga primami;
pomiriš s časom gnev z darovi.

Alteja.

Odvrnejo se v stran bogovi
od mojih žrtev, prošelj mojih,
ker nisem čula klicev svojih
tak dolgo vrsto tožnih let
in sama sem nesrečno splela,
krasila z gadi furjam čela.

Kor.

Duhá mi krije tmin naročje,
napolnil mráz mi je naročje . . .
resnica je, resnica živa . . .

Alteja.

Zaman srcé ti milost zove, —
trpljenje strašno mi končajte!
Noč hladna, mrzla, — roke dajte.“
— — — — —

A ne konča se vse samo z žalostjo. Razbolela Altejina duša, ki jo mučijo očitanja lastnih premišljevanj in izgubljenih nad, se zaveda vzroka cele nesreče, toži se sama sebi in se obsodi z obsodbo, ki je samo nadaljevanje obsodbe usode:

„Ko padli so udarci že poslednji,
ki bili so usojeni mi bedni,
je čas, da več usode ne razvijem
in lice s prtom mrtvecev zakrijem.“

Prokletstvo sivega Ojneja, ki mora zreti nad grobom svojega življenja na sinovo truplo, ki ga je umorila lastna mati, napolni do vrha čašo Altejine bolesti.

„Igrača bila v roki bóga,
v zasmeh usodo mi je dal,
da kletev me doseže stroga,
da lastni greh bi me končal.
Prokleti oni rojstva dan!
Prokleti hip, ko sem spočela! —
Ko jutri srp Dijane v noči
zasije izza oljk čez plan,
da smeje se bolesti žgoči,
povejte, da sem jo proklela!!!“

S temi obupnimi besedami na ustih zbeži nesrečna mati iz palače, da si sredi prelite škrlatne krvi „lice s prtom mrtvecev zakrije,“ — da si razbije glavo ob mramornih zidovih . . .

To zvemo na popolnoma klasičen način, — brez aparatov groze in efektov današnje dramatike, — popolnoma tako kakor v starodavni Heladi, kakor ob radostnem dnevu junaškega Maratona, kakor ob dnevu termopilskega poraza; pove nam o tem sluga — poslanec, ki se niti ne zaveda, kakšen grom nesreče nese v svojih preprostih besedah strtemu starcu¹⁾. Pove kratko, prosto:

„Z obupno kretnjo z glavo se udarila
je ob bazalt, da dijadem napol se vbil je
z obročem zlatim, z dragimi kameni,
s kristalom trdim ji v možgane . . .
— ugledal mrtvi sem popačeni obraz,
ko sem nad njo se sklonil.“

Bledi trupli nesrečnega sina in matere - morilke je spojil skupni mrzli, neskončni objem smrti . . . Videle so to prestrašene, široko odprte starčeve zenice nad grobom in niso imele več sil, da bi gledale . . .

(Dalje prih.)

¹⁾ Na podoben mojstrski način razveže Wyspiański dramatični vozec v svojem miniaturnem umotvoru, v „Varšavjanki“ (leta 1898.), dramatizirani pesmi iz leta 1831. (Snov je zajeta iz takozvane „listopadove“ vstaje.) Tudi tam prinese grozno vest o porazu pri Grohovem in junaški smrti poročnika Žymirskega preprost rekonesans, star vojak, ki je rešil svoje napol mrtvo telo iz krvavega boja samo zato, da prinese vest glavnega voditelja o izpolnjeni dolžnosti junaške čete in da se potem mrtev zgrudi takoj za vrati načelnikovega stanovanja. Ta prizor, ko stoji pred svojim vojskovodjo pobiti, raztrgani, blatni, s krvjo oblit starec-legijonist, drhteč po vsem telesu, in nima več toliko sil, da bi izpregovoril najkrajšo besedo, ampak odda samo krvav kos obleke v znak, da je pozicija izgubljena. — ta prizor, ki izvablja do dandanes poljskemu občinstvu v gledišču krčevite solze iz oči, spada med najmogočnejše umotvore poljskega dramatičnega slovstva. Brezdvomno ima pri tem veliko zaslugo ravnatelj Solski, ki zna z brezprimerno mimiko, karakteristično masko in z globokim čutenjem vloge — četudi brez besede — tako silno ganiti čuvstva in živce gledalcev.

Pesem.

Izgubila se je v noč
tiha pesem moja,
kakor angel plakajoč
tožna pesem sred pokoja.

Našla ona ni steze
v njeno srce kruto —
Kam naj revica zdaj gre
v tiho pólnočno minuto?

Petruška.

Povest Ivana Polaja.

Podlimbarski.

(Dalje.)

14.

an se je čemeril na vseh straneh, kakor bi ne mogel odpreti zalepljenih oči, dehtelo je po pomladi in po materi zemlji, ki je iz vsesane moče jela snovati svoje rodilne snovi. Na vzhodnem nebosklonu je ležalo nad Malimi Karpati za zaznanje nebesne svetlobe, kakor bi si solnce ne upalo motiti zemlje v njenem tajnostnem delu. Konja sta enakomerno štropotala ter z nozdrvmi puhala v dolge luže. Pred njima so se dvigale vrane, veslale krog nas ter se spuščale za nami zopet na cesto ali na kupę gnoja ob cesti. Bal je začel paziti na te vrane, njegove oči so skrbno gledale za njimi, kakor bi tehtale in uvaževale, je li v svoji mladosti v šolski nalogi vestno spravil te vrane v slikovit opis letnega časa. Večkrat je položil desnico na čelo pod okrajek klobuka, podrgnil ž njo, da bi si pomiril težke misli ali pregnal živčni glavobol. Jaz sem se oziral po karpatskih lesovih. Baš takšen mračen dan je bil, ko sem jahal lansko jesen preko njih — večer potnik, hrepeneč po izpremehi in z veselo nado v srcu. No, pričakovanega utešenja nisem našel v Moravanu. Spoznal sem nekaj ljudi, ubil nekaj časa — to je bilo vse.

Bal se mi je smilil in zanimal me je. Pri njem sem prvič spoznal, da ljudje, ki čutijo globoko in trajno bolest v duši in nervoznost v telesu, vsemu svetu brez zadržka odkrivajo svojo duševno bol; zdi se, da jedva čakajo človeka, ki jih rad posluša.

„To je naravna stvar,“ sem začel po dolgem premolku, „da mlado dekle poljubi krepkega delavca in potem vzame bogatega poštarja, ker denar premaga vse.“

Voznik je prikimal pred menoj, potem je s porogljivim usmevom pogledal na Bala in ga obodril z besedami: „Ti, Bal, pozabi žensko in ne bodi tako bebast! Ni vredno o babi misliti. Kako je bilo pa s tvojim bratom dimnikarjem? A? Dvajset let je čakal ene, ko je postala vdova, jo je vzel in čez pol leta sta šla narazen. Ej, ni vredno!“ In Štefi je pljunil na konjski rep.

„Ni mi več za Heleno,“ je zajeceljal Bal, prebudivši se iz globoke misli. Pa iz neodločnega tona njegovih besed sem spoznal, da ne govori čiste resnice.

„A — še vedno si menda zateleban, čeprav zagledaš i ti kmalu Abrahama. Drugo bi izbral, saj jo dobiš še lahko. Po tovarnah je dosti žensk. Denar imaš in zaslužiš tudi. Pripoveduj dalje gospodu!“

„No, dobro. Pisal sem iz Amerike njeni sestri in jo prosil pojasnila. Odgovorila mi je, da je Helena zadela na veliko srečo, ker po smrti svoje prve žene se je oženil ž njo poštar Bruner, in naj se ne brigam več za sina, ker tudi on je dobro preskrbljen. Tako se je zgodilo, glejte! In ko sem prišel čez dve leti iz Amerike in sem hotel imeti sina, ga še videti nisem smel. Ali ni to preveč za občutljivega človeka?“ Po teh jokavih besedah je dvignil glavo in, krčevito kretaje ž njo na levo in na desno, je z razširjenimi očmi, vznemirjeno begajočimi, ter z ozlovoljenim smehljamem gledal visoko gori v nebesne prostore, kakor bi bil tam baš kar odkril nove svetove, kjer se ne vidi nič prida. Čuden se mi je zdel ta pojav nervoznosti, v kateri mu je neprestano trepetala doljenja ustnica. In v takšnem stanju ga je moral človek smatrati vsaj za polblaznega.

Štefi ga je s prihuljenim zaničevanjem ošteval: „Bodi no pameten! Tega je petnajst let, kar se je omožila, pa še nisi pozabil! Boga mi — ni vredno besede! Pečenka ti diši, ali je prekajena in že vsa osmojena ta pečenka, ki jo gloje nadučitelj. Fej! No, tisočaki mu diše.“

„Nikdar je po zakonu ne dobi nadučitelj . . . to si zapomni, Štefi! . . . Ne togoti se! Kaj tebi mar? Mogoče, da je res vse to smešno, nekaterim se tako zdi, ali jaz svojih misli ne ravnam po drugih, po nečistnikih, ki imajo vsakega pol leta drugo žensko. Moja misel vrta v moji glavi.“

Štefi se je čutil prizadetega in na konje je obrnil svojo pozornost.

Bal se je obrnil k meni: „Ali ni to strašno, če mora človek trdo delati, polovica misli mu je pri delu, druga polovica pri sinu in njegovi materi! In o sami sreči sanjari. No, kaj bi pravil, vi ne veste, kaj so takšne misli in kako boli prevara.“

„Nekoliko vem. Kamen bodi srce, ako pade nanje gorje, in v ljubezni se razmehčaj do kraja. No, takšnih src je malo in vsi ljudje niso enaki. Blagor mu, kdor lahko nosi v srcu kamen ali med, kakor slučaj nanese.“

„Pavel po zakonu še tvoj sin ni,“ se je vmešal voznik, „saj nima tvojega imena. In toliko mara zate kakor za lanski sneg. Čemu brbaš po stvareh; od katerih nima nihče prida, ti sam pa še celo ne.“

„Pavel je kri od moje krvi. Vzel sem nase dolg, ko sem postal njegov oče, dolg in ljubezen. In ta ljubezen me spominja vsega onega, kar sem lepega užil v mladosti.“

„No, no . . . naj bo! Ali testament pravi tako, da se bo tvoj sin za tisočake najbrž obrisal pod nosom.“

„O, ne bo se! Pri Bogu je milost in pri meni vztrajnost.“

„Kakšen testament je to?“ sem radovedno vprašal.

Voznik je pohitel s pojasnilom: „Rajni Bruner je dal tako zapisati v svoj testament: Albinina je pošta s hlevom in vrtom, dalje za vsak slučaj 20.000 gld., Helenina je ona druga hiša, kjer vi stanujete in za vsak slučaj 10.000 gld., dalje dobi Pavel Tegl, če se Helena prvih deset let svojega vdovstva ne omoži, 10.000 gld. z obrestmi vred oni dan, ko preteče deset let po Brunerjevi smrti; ko bi se pa Helena omožila, onda ne dobi Tegl ničesar in njegova zapuščina zapade ob dan njene poroke Albini. To je tista ograja, ki jo je postavil Bruner proti zopetni možitvi svoje žene. Ali ona jo preskoči, kakor gotovo je amen v vsakem očenašu, in da rajši sinu Pavlu svoje tisočake, nego bi se odrekla možitvi, to se pravi, ko bi bila toliko navezana nanj, kakor si ti, Bal. Pa ni, zato je poskrbel že nadučitelj ali pa še bo.“

„Pavel ne pride ob svojo dediščino, za to jamčim s svojo krvjo.“

„V blaznico te vtaknejo, pa bo.“

Kimal sem vozniku: „Kri je čuden sok in svojo moč ima, ki je ne more nihče premotriti.“

Bližali smo se prvi vasi, kamor je bil Bal namenjen, da popravi neke stroje. Pred vasjo me je vprašal, če mi Pavel Tegl kdaj piše.

„Odkar sem v Moravanu, mi še ni pisal.“

„Glejte — sram ga je, da poznate njegove razmere. Pišite mu vi in recite mu, da ste govorili z menoj in da je skrajni čas, ako ima še kaj vpliva na mater, da ji zabrani možitev.“

„V takšne stvari se ne morem vtikati. Zakaj mu ne pišete sami?“

„Pisma z mojo pisavo ne sprejme, tako so ga nahujskale te ženske. Pa dal bom zopet po kom drugem pisati in v Požunu ali na Dunaju dam list na pošto. In ako pride sam sem, saj vsako pomlad pride, onda mu sporočite, kar sem vam danes pravil. Opomnite ga, naj brani pred materjo svoje koristi. Vi kot prijatelj

lahko govorite ž njim. Kot trgovec bo potreboval denarja. Tudi jaz imam zanj nekaj prihranjenega.“

Naklonil sem glavo, tako da je iz tega lahko sklepal dvoje: da soglašam, ali pa da mi je stvar postala dolgočasna.

V vasi sem odložil Bala, oddal vojakom duhan. Onostran vasi se je okrenil Štefi k meni, rekoč: „No, kaj pravite — ali se temu Balu meša ali ne? Podoba je tako.“

„Je res nekoliko bebast. Pravijo, da ljudje z modrimi očmi so radi takšni.“

„Kadar nastopi polna luna, še bolj zmešano govori. Gre preko polja, krili z rokami pred seboj in govori o svojem sinu, da mora postati trgovec, ki bo imel svoje trgovske zveze z bogato Ameriko, in druge takšne reči. Čudna ljubezen je to. In med delom, ko vrta, pili in kleplje, istotako zmešano besediči. Morda ga res luna trka.“

„Ni li vdan pijanstvu?“

„To pa ne. Ne vina, ne žganja se ne dotakne; pivo pač pije in pokalico, pa le za žejo. V vsem okraju ne najdete tako zmernega in treznega človeka. Ampak dober, usmiljen človek je: bogatin ga mora za delo prositi in vabiti, revežu kaj narediti — to pa precej in pol zastonj.“

„Menda ni nor, ampak na pošti so ga proglasili za norega in zdaj leti sumnja po vsem okraju, vsak pri vsakem brezpomembnem pojavu še prida nekaj iz svoje domišljije. Pri vsakem človeku se slučajno pojavi kaj takšnega, kar bi kdo smatral za znak hipne blaznosti. To izvira iz nerazumevanja položaja.“

Voznik me je gledal, kakor bi ne razumel mojih preučenihi besed. „To je tako, ali pa ni. Bal toliko misli o teh stvareh, da ni čuda, ako se mu zmeša. Poprej so ljudje govorili, da Pavel niti njegov sin ni, da je Brunerjev sin, ki je tiste čase toliko hodil tod na lov. Ej, kaj se vse ne zgodi v gostilnah! Tako so ljudje govorili zlasti zatagadelj, ker so videli, kako skrbi Bruner za Pavla, da se izšola, čeprav ga ni nikdar hotel imeti pri sebi. Sicer stari ni poznal poštenja ne pri ženskah, ne pri drugih delih. Za časa vojske 1866. leta je prevzel dolžnost, da preskrbi vojski 300 konjskih vpreg. Poslal nas je 300 voznikov na Moravsko. Tam si je zaslužil na čistem do 50.000 gld. in vozniki smo se morali tožariti ž njim, da nas je plačal po dogovoru, ki je bil za nas prav površno narejen. Tič je bil Bruner.“

„To je nemogoče, da bi bil Tegl njegov sin, kako bi ga sicer hotela poštarica oženiti z Brunerjevo hčerjo? Vsaj tako sem slišal.“

„I kako pa! Ta dva naj bi se vzela, pa se ne marata. Albina bi rada, da se mačeha omoži, potem dobi 10.000 več, dasi ima tako dosti. In poštarica bi sina rada odškodovala z Albino. Veste, to so razmere — fejš! Vse se vrti krog denarja. Ampak Tegl je Balov sin, to je istina. Brunerjevo očetovstvo so si zlobni ljudje — najbrž je bil med njimi nadučitelj — le izmislili, da bi mu nagajali. Seveda ga je taka govorica dražila in mu mešala pamet. Bal je res ves zmeden, dasi za blaznico ni. In takšen delavec, kakor je on — joj! Mari naj bi bil ostal v Ameriki in služil denar, pa bi bili dobri za-sluzki prerasli njegove težke spomine.“

„Prihranjen denar ima — pravi.“

„Ima. Ko je bil prišel iz Amerike, so se ga na pošti seveda prestrašili. Čudne komedije so bile takrat. Najrajši bi ga bili izgnali, pa človeka, ki ima tu domovinsko pravico, ne morejo odpraviti meni nič tebi nič. Poštarica je takrat seštevilila, koliko ji je poslal iz Amerike. Naštela je dva tisočaka in te mu je poslala. Pa ju ni hotel sprejeti. Poklicali so ga pred advokata in tam so mu našteli novce. Tiste ima in gotovo še več.“

„Bogat bo njegov sin.“

„Bogat. Ampak ne zasluži, o ne. Ko bi bil njegov oče kakšna baraba, ne rečem, naj bi se onda sramoval takšnega nezakonskega očeta, ali Bal je poštenjak skozinskozi. In poštarica je bogata gospa, ki gleda na moškega kakor muha na med. Pa na Bala ne. Le to sem radoveden, kako se razmotajo te stvari. Bal je energičen človek, čeprav se kaže mehkužnega. Znal bi zagosti nadučitelju in poštarici, da ga bosta pomnila. Oh, kakšen človek je to! Umetnik, pravim! Ni ga zdravnika, ki bi umel tako dreti zobe kakor on. Meni je dva izdrl brez bolečin, zaspal bi bil lahko poleg. Ko mi je drl zdravnik, se mi je zdelo, da vidim devetindevetdeset vragov pred seboj. Poskusite, ako ne verjamete!“

„Lepa hvala!“

Štefi je skočil z voza k vajetnemu konju, da mu pripne od-peto brzdo.

Tudi jaz sem bil radoveden, kako se končajo stvari na pošti. Naslonil sem se na okrajek sedeža ter premišljeval. Poštarici nisem prisodil takšne volje, da bi nezakonskemu sinu na ljubo radovoljno hotela pustiti nadučitelja. Štiridesetletna postavna in brhka ženska strastneje pogleda za moškim nego petindvajsetletna. Njen sveži obraz in žarne oči so se svetile pred menoj. Koliko neugnanega življenja je še v tej bujni krasotici! V teh letih krasna ženska že

čuti, da se bliža starost, težki obračun z radostjo in uživanjem, zato hoče seči še enkrat po vsem, kar je bilo tako mameče v dekliških letih. Vse to mora še enkrat priti, ugnati, izživeti se mora! In ves Žerjav je stopil pred moje duševno oko, ves v svojem renegatstvu, materijalizmu in sebičnosti. In začutil sem radost, da je moje občevanje z Albino ostalo v mejah navadnega flirta mladih ljudi, vesel sem bil svoje hladnokrvnosti, ki mi je ohranila mirno srce in pričnila, da sem lahko ravnodušno čakal razvoja stvari v poštni hiši.

15.

V Majerjevo kavarno sem redkeje zahajal, odkar sem bil zvedel, kako lažnivi ljudje se nahajajo tam. Pričina je bila tudi ta, da Majer s svojimi dobavami kruha in krme ni vselej točno in vestno postregel škadronu. Večkrat je poizkusil nam vriniti slabo blago, h kateremu je klical kapetan meševite komisije, ki so razsodile vselej v naš prilog. S pisanjem zapisnikov in skrbjo za užitno dobavo sem imel dosti dela in sitnosti. Ali Majerjevi ljudje so se vedli z menoj vedno prijazno in prikupljivo, zato se nisem popolnoma ogibal njih hiše. Za vse podrobnosti mojega življenja v Moravanu so vedeli. O tisti aferi v reki Moravi so pogovorili z menoj z velikim pomilovanjem in sočutjem. Marta je izpovedala, da bi mi bila gotovo priskočila na pomoč, da je stala tedaj ob vodi, „ker plavati umem izvrstno, bolje nego marsikateri moški“. Po onem sporu v Prohazkovi gostilni se ji je sanjalo, kako stopita po noči, ko ležim na postelji, nadučitelj in Klic k meni ter me dušita za goltanec. In njej je bilo hudo, ker mi sirota ne more pomagati; kakor bi ležala renegatova pest na njenem grlu, ne more zavpiti, ne more se geniti, kakor mrtvo telo leži in koprni v neznanskem strahu. „Ne hodite k Prohazki — phh — meni ti ljudje tam ne ugajajo... ne morem si pomagati. Pri nas bi tudi lahko dobivali hrano“, je pripomnila, gledaje hčerko, kakor bi hotela reči: Glej, kako politična je tvoja skrbna mati! Jaz sem vse te reči hladno poslušal, gledajoč v steno in vihajoč brke. Če nisem posetil kavarne par večerov zapored — po kosilu zaradi Žerjava in Klica več nisem hodil tja — je Marto že poskrbelo, nisem li bolan; prvemu predpustnemu povabilu na ples se ni odzvala, ker jaz nisem šel, drugemu se je odzvala, čeprav sem se jaz odrekel, ker se mi je pred plesom doma vsekakor hotela pokazati v sijaju globoko izrezane plesne obleke. Ko se je nekega mrzlega večera ob silnem metežu povrnila s poseta, je krilatih ko-

rakov in vsa vesela ter srečna stopila k meni, ki sem bil po presledku nekaj dni zopet zašel v kavarno. Strkati sem ji moral sneg s plašča, z bluže in las. „Kako sem rdeča, kaj ne?“ je govorila. „Ne veste, kakšen mraz je zunaj; kar grize v ušesa. Potipajte, kako so mrzla!“ Potipal sem levo uho, potem mi je nastavila še desno. Res — mraz! — ali tudi v mojem srcu je kraljevala ledena zima. Sedla sva k topli peči, pa tudi tam se nisem ogrel.

Majerica me je vprašala nekoč, če se oženim čez leto dni, ko postanem častnik.

„Ni še prave ljubezni v meni,“ sem odgovoril.

„Čudno, da se zdaj moški nočejo ženiti. Starih let čakajo, ali starih devic, ali kaj? Tega sveta že ne razumem več. Mojemu možu je bilo dvaindvajset in meni sedemnajst let, ko sva se vzela. In resnično — nisem se možila iz ljubezni. Videla sem druge, da se može, sem se pa še jaz. Kaj ljubezen — phh — denar in zopet denar, ta je sveta gospodar. Vse drugo je neumnost . . .“

„Neumnost!“ se je sprožil v meni mehanični jek. „Da, ko bi bil bogat, kakor je vaš zet, tisti, ki je sorodnik Košutovega finančnega ministra, onda . . . Tako pa —.“

„Gospod Polaj se noče tako hitro ogreti. Premišljuje in tehta,“ je menila Marta, s plamenečim pogledom zroč vame.

„Phh — na pošti je dobra partija. Tam nadučitelj in Klic polížeta vso smetano,“ je namignila starka na nekaj, kar me je jezilo. Vteknila je jeziček med zobe in kakor avtomat je kimala v svoje pletenje. Srdit sem pogledal nanjo, izvadil iz žepa slovenske novine ter začel čitati. Starka se je spomnila, da bi bilo umestno, ko bi mi naredila majhen poklon. Vzravnala se je na stolčku, dvignila naočnike na čelo in je govorila hčeri: „Kako lepo se je gospod popravil in poredil v Moravanu! Ko je prišel sem, je bil gospod bolj suhoten in bled.“ Potem je masleno pogledala name, rekoč: „Dobro de gospodu naš zrak.“ Spominjam se, da so mi znanci, prijatelji in sorodniki že nešteto krat napravili takšen poklon. Vsakokrat, ko smo se nanovo sešli, so se mi čudili, rekoč, da sem se poredil, odkar se nismo videli. Ko bi se to ujemalo z resnico, bi moral že zdavnaj biti debel kakor Stol v Karavankah. In čudno — nihče mi še ni rekel, da sem zdaj modrejši, nego sem bil prej, dasi so jim bile znane nekatere moje budalosti preteklih dni. Morda se je čitala v mladih letih na mojem licu dobrodušnost in zadovoljnost, a sitost nikdar. Debelost vsak rad prizna svojemu sosedu, modrosti mu pa nihče noče prisoditi; vsak misli, da je ima sam dosti in več

nego sosed in bi pri priliki lahko še kaj posodil. Na svetu ni nobena stvar — po človeški uvidnosti — pravičnejše razdeljena nego zdravi razum — pravi francoski modroslovec.

Ko sem odhajal, me je spremila Marta v prvo sobo in tam me je pri vratih vprašala, nimam li na razpolago slovenske slovnice, ona bi se rada učila mojemu rodnemu jeziku. Kazal sem se resnega, ali moja duša se je homerski zasmejala. „Slovnice zdaj nimam; morda vam jo pošljem iz Ljubljane, kadar pojdem na dopust.“ Podal sem ji roko — in v duhu sem naredil križ čez vsiljivo koketo.

Sedaj, ko vam vse te stvari pripovedujem, se spominjam onega lahkoživca, Don Juana posebne vrste, ki se je moral potikati od kraja do kraja in se je hvalil, kako so se povsod zaljubile ženske vanj, obenem pa tožil, da pri nobeni ni imel uspeha, nikjer ni reusiral, kakor se izražajo lahkoživci, ker je moral povsod za en dan prezgodaj zapustiti mesto ali vas. Da je mogel le en dan še ostati, pa bi ga bila osrečila. Jaz nisem bil takšen Don Juan. Moj neuspeh z domačinko Vido je izključil vsak uspeh pri tujkah. Razum ni dal srcu, da bi kje iskalo trajne nastanitve.

Oprostite mi, da sega moja povest na nekaterih mestih v politiko. Brez te dandanes že ne moremo živeti. Za enim praporom moramo iti, krepko nošenim pred nami, ki ga vihar ne nagiba ne na desno, ne na levo. V starih časih, ko je imel edino in odločilno besedo v državi cesar ali kralj, je veljala politična pesem za grdo pesem. Dandanes smo se domogli pravice, da smemo o politiki govoriti tudi mi, ki nismo cesarji ali kralji; in oni izrek o politični pesmi je zelo zastarel. Naši predniki so zakrivili, ker se niso bavili s politiko, da nas tujci dolgo niso vpoštevali za političen organizem, za narod. Smatrali so nas za material, ki ga je tesar obdeloval in obdelal, in stala je tu klop, kamor je ta sedel, a ta nanjo pljunil.

Večkrat se vprašam: kaj mi je bilo prirojeno, kaj prigojeno? Z rojstvom sem prejel toplo srce in zdrav razum, vzgoja pa me je učila odpora proti vsemu, kar se mi je zdelo tuje. Že v otroških letih sem videl pri svojih starših in bratih, ki niso mogli umeti, da ni vse naše, kar se nahaja na naših njivah, v naših gozdih ter vodah, odpor in srd proti oni bradati gospodi, ki je, govoreč tuj jezik, hrula preko naših njiv in gozdov za divjačino, ribarila v potokih kraj naših travnikov in po mnenju bednih kmetskih ljudi pri sodišču krivično razsojevala v prilog bogatih ljudi. Moj oče je izgubil več pravnih proti svojemu sosеду, bogatemu gostilničarju, h kateremu so

vedno zahajali oni tuji lovci, mojega starejšega brata so za par dni zaprli oni tuji sodniki, ker je z nami otročaji ribaril na domačem travniku. Železnici moj oče ni bil prijatelj, ker mu je vzela lep zaslužek s konji: dolgo se mu je zdela tuja, škodljiva naprava. Kar je sovražil oče, to sem sovražil tudi jaz in tako se je zgodaj zbudil v meni pojem tujstva. Z leti je zdravi razum umeril to sovraštvo do javnih naprav in začel sem se mu smejeti.

Prišla je doba taborov. Takrat so v nas razpihnili iskro domoljubja, o katerem nam v šolah niso hoteli in smeli govoriti, in razgorela se je ta iskra v žarno bakljo. Zdravi razum me je učil, da moram živeti z vsakim človekom v miru božjem, tudi s tujcem. In da mi je rekel ta tujec: Bodiva v Bogu prijatelja, jaz nočem uhajati za ograjo tvoje posesti! — objel bi ga bil, na prsi bi ga bil pritisnil. No, kakšen je tujec, to trpko čutimo dolga desetletja in vsak dan nam ob njegovih nazorih in dejanjih nanovo zavre kri. Pozneje, ko sem prvo leto vojaštva v cesarski suknji sedel na konju, mi je mnogokrat priletela na ušesa psovka: Windische Hunde! Nismo čutili rane na kolenu, obdrgnjenem ob sedlu, ali ta psovka nas je bolela v srce. No, dalje . . . trpi, kazak, ataman budeš! Takrat sem sklenil, da pri vseh prilikah ostanem zvest svoji prvoti, kakor je pes pač zvest svojemu gospodarju.

Iz neprestanega preziranja in poniževanja izhaja moj odpor proti tujstvu. In nikjer v širnem cesarstvu, kjer ni bival Slovan, nisem iskal trajnih prijateljskih odnošajev, dasi sem poznal mnogo poštenih tujcev. Tujki sta mi ostali Albina in Marta. Ni me genila imovina prve, ne ljubezen druge, obema se je smejala moja proti tujstvu zakrknjena duša. Po drugi strani pa tudi tisto pravilo, da ljubezen rodi ljubezen, odkar me je zapustila Vida, zame ni imelo več veljave. Nič več nisem zaupal sladkim besedam, v njih sem slutil prevaro, strup na dnu kozarca, napolnjenega z medico. Nezaupljiv sem bil na tujem proti vsemu svetu. Mnogo sem slišal v pijani, včasih tudi v premišljeni oduševljenosti izgovorjenih toplih besed; takrat sem se tiho zasmeljal in čim več sem o tem mislil, tem bolj se je smejala moja duša, ker takšno je življenje v boljših krogih, da je spodobnemu človeku težko zdržati se smeha. Svojo samostojnost in svobodo ter nekaj glave sem prodal tujemu svetu, a nekaj glave in celo srce je ostalo zame.

Tako sem živel tisto zimo v Moravanu: na eni strani skrbi polno, pa tako privajeno delo, da se mi je zdelo mehanično, na drugi strani kopa praktičnih ljudi, ki segajo v moje misli in nazore,

in ob delu sem mislil trezno in logično o teh ljudeh. Z natančnostjo in vestnostjo, ki bi bila vredna boljšega delokroga, sem sedel pri pisarski mizi in dvojen posel so opravljale moje zmožnosti: zunanji mehanični, enostavni in oni notranji duševni posel, ki je tako zapleten in zavozlan. Na vnanje mi je teklo življenje gladko kakor kolo, namazano s kolomazom, a v duši je telo neko nemirno, strogo opredeljeno hrepenenje, o katerem nisem vedel, mu pride li kdaj izpolnitev ali nikdar. In vedno je udarjal prhki vonj tistega kolomaza v dušo.

Vselej težko čakam tistega časa, ko je vsak popek in cvet zaljubljen v luč in zrak, ko človek odpre okno in dobrota božja posije v sobo, otrok trga cvetlice na livadi, starka sedi na pragu in sanja zlate sanje o davnih solnčnih dneh. S pomladjo je nov dih zavel v moje surovo življenje; manj sem sedel pri mizi, tem več pa bival peš ali na konju pod milim nebom. Mojega dobrega pomladanskega razpoloženja ni kaj dosti motilo spoznanje, da je začelo pojemati Albinino prijateljstvo do mene. Res — deklica je postala malomarna proti meni; njeni pogledi so se mi zdeli marsikdaj mrzli, včasih je ni bilo v poštni pisarni, pri oknu se mi je malokdaj prikazala. Nastopalo je razočaranje. Naravna stvar. Gineval je oni prvi čar, ki je po zimi padel v njeno razmehčano srce, nisem mu hotel podžigati, ničesar nisem storil, s čimer bi trajno navezal deklico nase. Hladnokrvno sem dopustil, da se ljubezen razleze kakor potok v rahlem pesku, ker vedno mi je nekaj pravilo: ti mi nisi namenjena! Vrhutega je gotovo vplivala nanjo njena okolica: Žerjav, Klic, mačcha. Zaradi tega se nisem dosti vznemirjal. Pod njenim žarnim pogledom se je pač dvignila moja samoljubnost, njena nastala hladnost pa ni dosti ranila mojega ponosa.

Pesniki sicer pravijo, da je pomlad pravi čas za ljubezen; no, moja je pomlad vzela.

(Dalje prihodnjič.)

Prva umetniška razstava v paviljonu R. Jakopiča: Slovenski umetniki.

Poroča Vladimir Levstik.

Slovenska umetnost; slovenski umetniki . . . Globok stud je v tej besedi. Nimamo je še dolgo časa v rabi, čeprav smo imeli umetnost, preden smo ji našli ime, preden smo zaznali — in to je grdobija! — da nam nudi dobro barvo za širokousti plakat lastne reklame pred seboj.

Pred dvajsetimi leti nismo vedeli o slikah, o kipih mnogo več, kakor da so „lepo narisane in mično pobarvane“, ali da so „kaj naravno posneti in mojstrsko iz mramorja izklesani“. Ljudem najširšega obzorja se je morda tudi že videlo častno in laskavo, da dobiva Šubic naročila v Parizu in kdovekod ter se na razvalinah helenske slave razgovarja s civiliziranim trgovcem Schliemannom o amforah in o trakulji. Simpatije celokupnosti pa so zadoščale slovenski umetnosti baš v častno smrt za plotom; in če je danes tu, če živi in rodi, ni zasluga narodova, marveč nje same, niti narodov greh, marveč njen lastni greh.

Slovenska umetnost si je sama zaklicala svoj „Sursum!“ In glejte, tisti hip je postalo rodoljubje babica, ki je pomagala nadebudnemu detetu iz gizdave matere v glad življenja, na beli dan, ter ga spremila k svečani kompromisni poroki z velikolepno veseljnostjo narodove kulture. Da je bil zakon srečen, ne moremo reči brez pretiravanja. Imeli smo prvo in drugo umetniško razstavo; in že se je pričelo kazati, da prava upodablajoča umetnost teže vozi v istem jarmu z estetskimi nasladami široke mase takozvanega razumništva nego naprimer literatura. Nehala se je nadejati blagra od pretesnih stikov, osamosvojila se je, postala je tvrdka zase zunaj nesolidnega bazarja skupnih dik in vrlin, postala je — z eno besedo — tujka v domovini, kakor hitro je bilo njenih plodov kaj prida.

Narod se ni mnogo menil zanjo; in to ni lumparija, temveč nujnost: kako, prosim vas, naj se v večernih urah navdušujem z Beethovnom, ko nimam klavirja, niti ga ne znam igrati? Naša umetnost je šla med svet, priborila je sebi in — kajpada! — tudi narodu

par tehtnih komplimentov; Slovenija v péči je zardela veselja ter se revanširala s petorico, šestorico oficijelnih naročil. Geste požirajo denar, to je res, in naš ubogi narod težko žrtvuje; toda primoran, pour être comme il faut, drugi gospodi na ljubo, si naposled tudi organist nabavi cilinder. Samo da velja ob takšnih prilikah pomniti: odličnih talentov ne podpiraj, ti se vzbojujejo ali poginejo iz lastne moči; ti pomagaj ljubeznivi sredi in sorodni nižavi, da se napitata in preobjesta tvojega soka do smrti! Slik po oficijelnem naročilu nisem videl vseh, Bog bodi zahvaljen; ali spomenike sem moral videti, na spomenike se morem sklicevati... Javno mecenstvo je šlo še dalje: par let že drhtimo — takorekoč! — od hrepenenja po obljubljeni nam umetniški galeriji. Toda vesela gotovost, da bomo v tej galeriji občudovali — če sem prav informiran? — karikature velezaslužnih mož, ni tako dalekosežna kakor dejstvo, ki je zdaj pri nas občeznano, da imamo nekaj resničnih, krepkih, velezmožnih, — sit venia verbo! — odličnih umetnikov, „ki bi delali čast tudi drugim, večjim narodom“, a da z redkimi izjemami živ zlodej ne ve povedati, zakaj so ti ljudje odlični in velezmožni, pač pa se hlini vsa kompanija, ko na zunaj proti prepričanju pribija njih delo za dragulj narodove krone. Slovenski narod, vkolikor sploh opaža našo umetnost in jo zasleduje, sestoji iz umetnikov samih, iz študentov, iz blagorodnih pokroviteljic in iz žurnalje, ki vsake kvatre omenja umetniške dogodke po toliko in toliko vinarjev za tiskano vrsto. Da gospôde, ki diči svoj dom s presladkimi zmazki in z oljnimi portreti po fotografijah, ne vpoštevam, ni čudež božji. Summa summarum: umetniški interes naše javnosti se z njenim interesom do marsičesa drugega vred resumira v klasičnem zane-marjanju.

To je sedanji položaj; veljalo ga je omeniti, dasi je že nekaj časa isti, — ker hodi prizanesljivost s škarjami za vsako odkrito besedo.

* * *

Nihče se ni začudil, ko smo izvedeli, da se je moral šele izmed umetnikov samih najti človek, ki je postavil za svoj denar primeren hram za umetniške razstave; ta vest, dasi bi drugod bolj ali manj presenečala, je bila v razmerah slovenske umetnosti zgolj poslednja konsekvence in neizogibno potrebna, da pritira genljivi položaj ad absurdum.

Premislimo: domovina, kakršna je bila in je, res ni mogla in ne more dajati mladim, po ciljih umetnosti hrepenečim dušam ničesar razen prve slutnje o lepoti, predmeta za njih bodoča dela in — bridkega razočaranja. Šol, zgledov za tekmo plemenite častihlepnosti, in vsega, česar zahteva postanek umetnika, so si morali iskati v tujini. To romanje preko mej domače zemlje je napravilo iz njih v par letih kozmopolite, moderno misleče, zroče in stremeče ljudi; ko so se vrnili, so pač umeli podajati v svojih delih domači sujet, toda celotni aparat njih znanja in izražalnih sredstev je tvoril nekaj tujega, narodu neumevnega, nastalega zunaj njegovega skromnega omejenega razvoja, — rezultat iskanja umetniške Evrope v času, ko Slovenci niso dremali ne bolj, ne manj nego danes. Vrnili so so se domov, in dasi so delali pravo in pošteno umetnost — narodu, ki jih za sedaj še ne umeva, niso mogli dati ničesar: igrača, ki se z njo ne zna igrati, pušča otroka brezbriznega. In zdaj so tu; vrhu tega, da jim duševna osamljenost in neumevanje na eni, pomanjkanje velikega zasebnega kapitala in mecenstva, izvirajočega iz bolj razmnogoterjenih življenskih potreb, na drugi strani ne more baš sladiti gmotnega položaja, vrhu tega, da je Slovincem umetnik že od nekdaj tradicionalen tip dovršenega proletarca — se pokaže fakt, da je umetnik sezidal umetnosti hram . . .

Ne maram, da bi kdo podtikal mojim besedam napačen pomen ali patetsko pozo brezplodnega očitavanja; ne namerjam hvaliti idealne požrtvovalnosti lastnika novega razstavišča, ker se mi vidi nepraktična, četudi uvažujem interes stvari: hotel bi le vprašati, če je po vsem tem opravičeno, da govori o svoji umetnosti narod, ki v nje prospeh ni prispeval dolžnega obola, in da govori o „svoji“ umetnosti nemara prav po tistih poklicanih zastopnikih, ki niso storili za to umetnost ničesar? Pa tudi tega nerodovitnega vprašanja se ne bi dotikal, da ne sili tik za njim drugo na dan: Delo je storjeno, z namenom, da koristi stvari in celokupnosti — tej pač šele v daljni perspektivi, ker ji neposredno ne more. Kako je storjeno, in če je lepo, da je storjeno baš tako, je naposled vseeno. Toda — ali je koristno, ali narobe ne škodi namenu samemu, da stoji vsled omejenosti zasebnih sredstev manj udobno razstavišče, ki je poleg tega še navezано na skrajno neugodne ozire in pogoje?

Umetniški dom, sezidan in oskrbovan iz javnih sredstev, morabit še s prebitki vstopnin, ne bi bil primoran, da se smatra za podjetje. Namesto kvantitete bi živela zanj pred vsem kvaliteta posetov, a jury bi imela pri izbiranju umotvorov in neumotvorov lažje

in poštenejše delo, ker ji ne bi trebalo reflektirati na tisto publiko, ki hoče za svojo kronico celih galerij. Tako bi se z izbranimi razstavami resnično dvigal umetniški okus, obenem pa nudil tistim — naprimer tujim — gostom, ki ne prihajajo z mislijo, da je vse zgolj panoptikum in puhla reprezentacija — dostojnejši, za narod častnejši pogled. Kratko: edini nagib ob prirejanju razstav bi bil prospeh umetnosti same. Ta prospeh je imel tudi g. Jakopič pred očmi; no, izkušnja ga utegne kmalu prepričati, da se med težnjami odličnega umetnika na eni in med zahtevami podjetja, navezanega na gmotni uspeh, na drugi strani ne more roditi več nego škodljiv kompromis. Intrige odklonjencev, oziri na maso obiskovalcev, iščočo očesne paše v umetniško neznatnih zmazkih — dvoje debelih brun, ki občutno zapirata pot.

V desetih letih poteče lastniku umetniškega paviljona pogodba za svet, kjer zgradba stoji; v desetih letih imajo naša javna zastopstva dovolj časa premišljati, kako naj dobi slovenska umetnost namesto skromnega in provizornega — udobno in trajno zavetišče. Kjer so se našli stotisočaki za mizerne spomenike, se mora najti tudi denar za to, kar ni samo kravata narodove zunanosti, marveč njegov resni kulturni interes!

* * *

Umetniški paviljon g. R. Jakopiča, lahka zgradba v primitivno-modernem slogu, stoji ob Latermanovem drevoredu na ugodnem kraju, ki ne pogreša prometa.

Takšen, kakršnega smo videli o priliki prve razstave, seveda ne bo ostal in ne more ostati; notranjost je še dokaj provizorna, in če navzlic temu prireja razstavo, vodi lastnika menda najbolj nujnost, da misli na amortizacijo stavbnih stroškov, še preden napoči mrtva sezona. Svetloba ni v vseh prostorih enako ugodna; neprijetna je tudi vročina popoldanskih ur, ki je pa na tako solnčnem kraju in pod stekleno streho ni mogoče očitati načrtu; nekoliko ventilacije bi zelo dobrodejno vplivalo.

Skorajda improvizirano je poslopje, improvizirana razstava in celo katalog s svojimi 171 številkami, kakor pričajo tiskovne napake. Pri vsej tej improviziranosti se kaže simpatično dejstvo, da je kakovost razstave izborna, dasi ne splošno, marveč le v tistih delih, ki so po pravici dospela vanjo. Da bomo poleg prave umetnosti gledali tudi nebroj slabotne šare kakor na vseh slovenskih umetniških razstavah, o tem pač nismo dvojili.

Dočim je kiparstvo malo zastopano, se nudijo slike in grafika v bogati množini. Središče in užitno jedro so kakor vedno Jakopič, Jama, Grohar in Sternen, skupina zrelih, močnih umetniških osebnosti, poleg katerih izginjajo vsi ostali, če izvzamem Tratnikove risbe.

Ti štirje zastopajo v Slovencih novo šolo slikarstva, tisto prokleto „moderno tehniko“, ki je nezadovoljneži še vedno nočejo, ne morejo razumeti. O nastanku in načelih tega impresionistovskega in svetlega slikarstva se je porabilo tudi pri nas že toliko črnila in tiska, da gremo lahko preko njih. Neveselo je pa pomisliti, kako malo odmeva je našla doslej umetnost te odlične četvorice. O Jakopičevi razstavi naprimer sem govoril z uglednim rodoljubom. „Poglejte, gospod,“ je vzklikal, stopaje od slike do slike s tako nepritvorjenim obupom na obrazu, kakor da se sramuje v imenu Sternen, Jame, Groharja in Jakopiča. „Poglejte! Letos sem videl tucat umetniških razstav po tujih krajih: v Pragi, na Dunaju, v Berlinu . . . Ampak takšno ekstremnost, takšne grobe, široke poteze so drugod že davno pustili; zdaj slika zopet vse gladko. Seveda, naši umetniki so vedno za par let zadaj za modo . . .“ — Da, za modo, sem si mislil. Naši gospodi se še vedno ne zdi, da se nove etape v umetnosti bistveno razlikujejo od tega, če nosi elegantna dama letos lonec, prihodnje leto skledo in tretje leto krožnik na glavi. In dočim je moj znanec o priliki slovenske razstave pri Miethkeju nemara sam pisal kritike ter poudarjal, da je slovensko slikarstvo vseskozi skupina zase, mu danes ni pogodu, ko vidi, da slika ta in ta še vedno z lopatico namesto s čopičem.

Baš dejstvo, da se naši možje ne pridružujejo koraku modernih struj, je eden najboljših dokazov za njih poštenost in samostojnost. Moderni impresionizem, svetloslikarstvo in kar je še novega v umetnosti naših dni, vse to je pač tudi po mojem le prehodna doba, reakcija po nerodovitnih časih, ko je umetnost kostenela v akademičnih formulah in šablonah ter propadala od samih literarno zamišljenih historij in alegorij. Nova struja se je obrnila nazaj do čisto slikarskih nalog, in da bi se pridružil poboljšanju tudi napredek, si je kajpada vrhutega zastavila novi problem barve in svetlobe. Tista pot pa, ki vodi od preobrata v harmonsko umerjenost, je navezana na toliko raznovrstnih, ne le krajevnih, temveč celo individualnih pogojev, da se ne more odpirati vsem ob isti uri. Naposled pa ne pozabimo velikega blagra, ki ga uživa naša umetnost pred nemško in francosko: ona se razvija v tako pošteni revščini, da je nikdar ne motijo enodnevni vplivi mode in snobstva.

Razen modernosti izražalnih sredstev druží Groharja, Jakopiča, Jamo in Sternena dozdevno le še to, da so vsi zares umetniki, zares slikarji. Po njih razmerju med seboj je zanimivo zasledovati, kako se dele pravzaprav v dve skupini: Sterneni in Jakopič, Jama in Grohar. Prvima dvema je slikarski problem po njiju naturi vse; zlasti pri Sternenu bo vsakdo opazil to brezpristrastno nobleso. Jakopič je teže umljiv, ker ne gleda toliko celotnosti predmeta kakor njegovo barvo kot samo svoj namen; razkraja jo v spektralne sestavine, podčrtava jo in pesni s tem razkranjem, s temi poudarki iz nje same, edine, svoj nemi, visoki poem. Od njiju dveh se ločita Grohar in Jama po lirsko nadahnjeni individualnosti, ki se poslužuje prav tako vrlih izražalnih sredstev, toda podaja v gotovem delu poleg prikaznosti še subjektivno razpoloženje umetnika, nekakšno „poezijo“, da govorim v jeziku banavzov, kar je seveda s čisto slikarskega stališča vseeno, ne pa greh ali zasluga. To lastnost opažaš predvsem pri Groharju, ki slika mestoma z brutalnostjo in pesni ponekod s fantovsko mehko. Jama je ubral oboje v diskreten akord; poln fine uravnovešenosti, smotren v sleherni potezi se zdi najbolj zrel med vsemi.

(Konec prihodnjič.)

Melodija.

Blestečih zvezd še na nebesju ni,
 še zadnje zarje pod nočjo gorijo,
 v neskončne, tihe mrake bor šumi,
 večer igra mu v strunah melodijo.

Čez dušo plove šum kot spev, kot sen,
 dehtijo rožice v vrtovih daljnih
 in v čudo tih večer grem osamljen
 in sladek čar budi se v mislih žalnih.

In mre otožnost, mre skrivnost — bolešt
 in skoz somrak sladkost mi v dušo lije.
 In tvoj obraz kot blesk srebrnih zvezd
 v mladost cvetočo tiho mojo sije. . . .

Vojeslav Molè.

Književne novosti.

„Zgodovina najnovejšega slovstva“. I. del. Od Pohlina do Prešerna. Spisal prof. Ivan Grafenauer. Knjiga je namenjena v prvi vrsti učeči se mladini in izpopolnjuje v tem pogledu občutljivo vrzel, zanimala pa bode izobražence sploh, ker je vseskozi originalno delo, dasi morda ne nudi bogve koliko novih in še neznanih podaktov. Baš v slovstvu je mnogo na tem ležeče, od katere strani se osvetljuje ta ali oni pojav, in kdor hoče biti dober slovstveni zgodovinar, mora biti tudi dober psiholog. Grafenauer ima bister pogled in je obdarjen s tisto tankočutnostjo, brez katere često ni možno priti resnici na sled. Če bode drugi del njegovega spisa enakovreden prvemu, potem mu moramo le čestitati.

Založila je knjigo „Katoliška Bukvarna v Ljubljani. Cena ji je 2 K.

Zbrani spisi za mladino. Engelbert Gangl. Prvi zvezek: Pripovedni spisi. Izdalo društvo za zgradbo učiteljskega konvikta v Ljubljani. Cena lično vezani knjižici 1 K, po pošti 16 h več.

Prvi zvezek zbranih spisov za mladino vsebuje več drobnih, otroški duši primernih, večinoma z umetniškimi čutom pisanih stvari. Knjižica je vredna, da se razširi med našo mladino.

„Dolina krvi“ (Glenanaar). Roman. Napisal A. Sheehan. Iz angleščine prevel Fran Bregar.

Ta roman poznanega irskega pisatelja je izdala kot osmi zvezek leposlovne knjižnice „Katoliška Bukvarna“ v Ljubljani, kjer se dobiva broširan izvod po 4 K 20 h, vezan pa po 5 K 80 h.

Aleksander Dumas: „Dvajset let pozneje“. Kot 9. zvezek „Svetovne knjižnice“ je izšel v založbi tiskarne „A. Gaberšček“ v Gorici pod gornjim naslovom tretji del najbolj znamenitega cikla Dumasovih romanov. Knjiga obsega 1160 strani in stane brez poštne 6 K.

Tiranstvo graščaka Frana Taha in njegovega sina Gabriela. — Spisal Anton Kaspret, c. kr. profesor I. državne gimnazije v Gradcu. (Poseben odtisk iz „Časopisa za zgodovino in narodopisje“. VI. letnik 1909.) Maribor, 1909. Tisk tiskarne sv. Cirila. Cena 40 h, po pošti 45 h.

Knezova knjižnica. XV. zvezek (Dr. I. Slebinger: V. Jagić, I. Cankar: Novo življenje, Cv. Golar: Dve nevesti). Uredil dr. Fr. Ilešič. Izdala Slovenska Matica. V Ljubljani 1908.

Novela „Dve nevesti“ spada med najboljše Golarjeve spise. Njemu lastno krepko risanje kmečkih značajev vidimo tudi tu. Glavno pa je to pot psihično, tajinstveno, da, bajno ozadje in gorilo vsega dejanja: v povest ljubezni dveh preprostih človekov, pastirja in pastirice, je vpletena bajka o zakleti grajski gospodični, ki je zdaj kača. Kot kača naroči pastirju, naj jo reši, ko doraste; pozove ga pravočasno. Ako jo reši, postane krasna deklica in on bo njen soprog in dobi cele kadi zlata. Ako pa se on vda drugi deklici, ostane kača še kača iznova tristo let, gorje pa njegovi človeški izvoljenki. Napol otrok je še bil pastir, ko mu je kača narekovala to pogodbo; a on ostane zvest svoji pastirici, ki se razvije v brnko dekle. Srčno se ljubita, a kot strašilo stoji vendar za njima obljava in grožnja kače. Res! Pred poročnim večerom se oglasi kača pri ženinu, a on se ne zmeni zanj. Ko pa se

poročeni par pelje pozno v noči na bodoči dom, puhne preko ceste strašna kača in ženin pripelje nevesto mrtvo na svoj dom. — Ta motiv, znan iz Goethejevega „Erkönig“, je izveden tako spretno, da se vsi čudežni pojavi sami ob sebi pretvarjajo v psihične činjenice, tako da ne vemo, kje se končava realni svet in kje začenjajo iluzije.

Častnemu članu „Slovenske Maticе“, dvornemu svetniku dr. V. Jagiću, je napisal dr. I. Šlebinger za sedemdesetletnico v obliki točnega životopisa spomenico. To spomenico pa je doletela čudna usoda: natisnjene je imamo v knjigi namreč le kako tretjino. Strokovnjaško in toplo pisani životopis Jagićev sega na 13 straneh namreč le od Jagićevega rojstva (l. 1838.) do leta 1870., torej do tiste dobe, ki je šele početnica Jagićeve znanstvene slave! Vsa ostala doba je odpravljena na 1 strani, ki jo je dodal urednik „Knezove knjižnice“. — Kakor smo veseli, da imamo vsaj toliko Šlebingerjevega spisa, kolikor ga imamo, in kakor tudi uvažujemo zapreke, ki so vzrok, da spisa nismo dobili celotnega, prav tako trdno smo preverjeni, da bi bilo za vse stranke in na vse strani bolje, ko bi se pridočakal celotni spis, ali pa se odložil na pozneje. Nič ali vse! Nikdar pa krp!

Ivan Cankar je spisal roman „Novo življenje“, ki je središče „Knezove knjižnice“. Prva poglavja so pisana z entuziazmom in nam vežejo pozornost, oko in srce; od 5. poglavja dalje pa pisatelj pada in pada ter dozdevno piše le zato, da piše. Ko se mu utrga nit, nas vodi semintja, da naposled ne vemo, kje smo, dokler naknadno ne izvemo, da so vsekup bile — sanje. Odkrito povem, da mi je ta drugi del nejasen in da se mi zdi „scriptura ex machina“: lepe Cankarjeve besede brez smotra. Le konec spisa je zopet organski, celo pretresljiv; škoda, da ni dobil prostora že dve poglavji prej. Tako je torej s tem spisom narobe kakor z omenjeno spomenico častnemu članu.

V prvi polovici pa je Cankar prav razkošen s svojim fenomenalnim talentom. S čudovito fineso in frapantno psihično resničnostjo nam riše Grivarja, človeka, ki se je „izgubil“, a hoče zdaj pričeti „novo življenje“ in ga na koncu spisa res pričinja potem, ko je iznova uničil samega sebe in bitje, ki ga je ljubilo tako nesebično: svojo ženko. Ali bo zdaj začel res novo življenje? Dvomimo. Toda morda le, ker je zdaj potrl zadnje svoje ideale in je obračunal z vso svojo preteklostjo, prej zanj tako vabljivo. Baš to kopnenje za preteklostjo, glavna vsebina prvega dela, je tako pretresljivo. — Z magično močjo ga kliče k sebi domovina; zato se vrača v njo, z lepimi nadami, s slutnjo sreče v srcu. Zlasti to Ljubljansko polje! „Nikjer ni take jeseni, polne tolikih čudežev, kakor jih razpenja nebo nad Ljubljanskim poljem . . . Vse je ena sama pesem, iz neskončnosti bučča, zvok tisočernih strun in — tiha; zamižal bi človek, razprostrl roke . . .“ S takimi občutki se vrača v domovino Grivar, ki se je bil v tujini hotel obesiti, a se ni obesil, ampak — oženil. Zdjaj ga je sama milina; objel bi domovino in, prišedši domov, je gre iskat . . . Speljejo ga v gostilno in tu spoznava — domovino; strašno mu odpirajo oči: vse je gnilo in lepa Felicitas, ki jo tu spozna in kmalu preveč pozna, ni Felicitas, ampak Urška!

Na domovino je bila vezana njegova mladost. Če, domovina, tebe ni več, pokličimo si nazaj mladost . . . Pretresljivi so klici po blaženi mladosti, klici, ki se izvijajo iz prsi Grivarja — Cankarja, pretresljivejši zato, ker tiči v njih namišljena, a ponesrečena lastna persiflaža. „Blagor otroku, ki mu je vinar cekin!“ „Mladost je kelih, ljubezen je blagoslovljeno vino v njem! Brezmadežna, neoskrunjena ljubezen, ki je sama sebi užitek in plačilo. Kaj je pač bilo hrepenenje v naših srcih in kaj je še nocoj in bo za zmerom? Tako bogata je ljubezen . . . Zahvale neče,

ne odgovora — odprtih rok išče, da bi jih oblagodarila, odprtih src, da bi jih napolnila s svetlobo . . . To je vse hrepenenje, to je mladost!* Tako piše Cankar! Tako govori Grivar v nezavestni pijanosti, zmedeno in vendar tako resnično! Strašna pa je njegova obupnost, ko se zaveda, da je ta čista mladost izginila za vselej.

Cvet mladosti — prva ljubezen. Če je vse drugo minilo, spomini nanjo so še sveži. Grivar se vtopi vanjo in poišče svojo nekdanjo oboževanko, zdaj spoštovano ženo. Tudi tu razočaranje, pa od nasprotne strani; on si želi le spominov na tiste čase, ona pa, ki ga tedaj ni hotela niti prav poznati, bi imela zmisel bolj za faktično obnovitev tedanjih razmer, ona, zdaj žena in mati!

Torej poraz povsod! In loti se ga mrkosti, ko spozna tole resnico: „Kar so bila nekoč dejanja, so le besede sedaj. Tudi takrat niso bila dejanja, človek pa vsaj sam ni vedel, da so bile le besede. In zato — so bila dejanja! — Vse, kar smo sanjali in trpeli, ni bilo drugega nego: mladost. Pa kaj, če je bila smečna, pa kaj, če brezkoristna? . . . Glej, in vendar sem globoko občutil nocoj, da bi za vrečo zlata ne dal tiste nespametne mladosti; glej, in še to sem občutil, da si bom iz njenega bogastva rešil vsaj par srebrnikov za hude čase.“ — A ni si rešil trajno teh srebrnjakov; prekmalu so bili zapravljeni. „Zbudila se je v njem kanala“, kakor pravi, in je zagospodovala. Le eno uro je živel namišljeno svoje novo življenje, kakor naposled spozna (str. 88.), a pravega njegovega življenja ni in ga ne more biti. Kako tudi?! „Se enkrat si hotel živeti, nazaj si strmel, namesto da bi gledal naprej. Seveda bi ti bilo pogodi; dvakrat živeti bi ne bilo napačno . . . Ampak o takih rečeh človek le sanja, zato da mu je milo pri srcu in da si prežene čas! Zapomni si: ne pravi se, še enkrat živeti, ali drugače ali na novo; temveč pravi se: naprej živeti! In če misliš, da si preplah in preslab* — pa skoči v vodo. (Str. 87.).

Tega pa Grivar ni storil; izgubil je samega sebe in se je iskal povsod, a se ni mogel najti, ker se je obenem begal. Begal je tudi pred tisto, ki ga je edina umela, pred svojo na smrt bolno ženo, žalil jo je odurno, pustil jo je samo umirati, a misel nanjo ga je spremljala povsod, dasi jo je skušal utopiti. Prizori s to blago ženo pomenijo vrhunec tragičnosti in zgrabijo v dušo.

S svojim iskanjem življenja je zadal smrt ženi. Kaj bo zdaj z novim življenjem? Tragika smrti in izkušenj pokaže Grivarju, da nima v preteklosti iskati ničesar več. Odprta pa je še bodočnost; posvetil jo bo Grivar svojemu sinku in s tem je nastopljeno drugačno novo življenje.

Dr. Jos. Tomišek.

Trubarjev Zbornik. Uredil dr. Fr. Ilešič. (= Zbornik, na svetlo daje „Matica Slovenska“ v Ljubljani. X. zvezek. 1908.).

V tej knjigi je združenih dvanajst razprav daljšega in krajšega obsega ter šest notic, ki so jih pisci spotoma našli, motreč gradivo. Vsebina je torej mnogolična in — ker je napolnila nad 280 strani — bogata. Da „Matica“ pri tej knjigi ni bila skopa, kaže število pridejanih slik, 11 pravih podob in 4 faksimili.

Vpraša se, kaj je pač bil načrt za ta „Zbornik“. Da njegov edini predmet ne more biti Trubar, to je jasno; da bo „Trubarjev Zbornik“ pravzaprav „protestantski Zbornik“, se je razumelo samo ob sebi; smelo pa se je pričakovati, da bo Trubar vendarle središče njemu posvečene knjige. — Razvrstitev razprav nam ne da migljaja o Zbornikovem načrtu. Kajti baš smo mislili, da bo po prvi razpravi (dr. Lokarjevi! Urednikov uvod stoji izven okvira), ki na podlagi predgovorov naših protestantskih pisateljev, torej s srečno izbranim izvornim pripomočkom, karakterizuje te pisatelje, prišlo na vrsto kako drugo splošno vprašanje ali pa temeljna

označba posameznih dob in pisateljev: kar čitamo v prihodnjih treh razpravah čisto specializirano razmotrivanja, namreč o hrvaški tiskarni na Württemberškem (dr. Bučar), o čisto slučajnem Ungnadovem stiku s Frankfurtom ob M. (dr. Pivko), in jezikovno študijo o glagolskem evangeliju sv. Matevža (Iv. Polovič). Ker se tudi poznejši prispevki vrste brez medsebojnega ozira in brez notranje zaporednosti, smemo sklepati, da je urednik snov razvrščal, kakor je pač naneslo. To nič ne de; vsebina postane pestra in, kar je dobro, je dobro, naj stoji kjerkoli.

Seveda, vprašanje o načrtu, ki more presojevalca, vpoglednika v ustroj knjige zanimati, ostane tem potem nerešeno. Rešimo ga pa sami, pregledujoč naslove in vsebino prispevkov. Meni se zdi, da je bil in je moral biti načrt tale: trdno ozadje mora biti Zborniku zgodovina protestantizma v našem ozemlju, in sicer bodisi zgodovina v celoti ali pa razdeljena po naših provincijah (Kranjsko, Štajersko itd.); nato bi prišle razprave o posameznih, v prvi vrsti literarno delujočih protestantih, in sicer o Trubarju temeljito in obsežno, da bi imeli o njem zaključujočo monografijo, o ostalih poljubno mnogo ali — malo; nadalje bi se uvrstile študije o posameznih literarnih delih protestantov sploh in Trubarja posebe; nazadnje obravnave stranskih vprašanj (o jeziku, o tisku) in drobiž, ki bi se dal težko uvrstiti pod obsežnejša poglavja. — Tako urejen zbornik bi po mojem mnenju zadostoval vsem zahtevam. A lahko je izrehati zahteve, težko je izvršiti program: kje naj dobim — sotrudnike za vse potrebe? —

Poglejmo, katera polja so obdelana v našem Zborniku. Zdi se mi, da je bila splošna zgodovina slovenskega protestantizma v načrtu: imamo razpravo o protestantizmu v Istri, v metliški in hrvaški krajini (Iv. Steklasa), „v Iztočni Štajerski in Medjimurju“ (dr. Fr. Kovačič), na Goriškem (A. Ipavec). O reformatorjih v celoti govori že omenjena razprava dr. Lokarja, seveda le z ene strani: vkolikor so se sami predstavili občinstvu; sicer v celoti v nobenem izmed ostalih člankov, tudi ne o Trubarju. Izmed študij o posameznih literarnih delih je ena (dr. Čerinova o protestantskih pesmaricah) obdelala svojo snov z absolutno popolnostjo (120 strani!) pač za vse čase; tudi že omenjena Polovičeva je v rezultatih zaključna. Po številu največ je drobiža, in to dragocenega: sem spada dr. Pivkova razprava, sicer sta vso dotično biografsko, bibliografsko in jezikoslovno snov zbrala in vzorno obdelala dr. Ilešič in L. Pintar.

V celotni zasnovi Zbornika se odkrivata, kakor se spozna iz tega pregleda, na dan dve veliki vrzeli; prvič: v zgodovini protestantstva so zastopane, kakor smo videli, pač obmejne dežele (Koroška le mimogrede na raznih mestih), ne pa središče: Kranjska. Res se je o njej že doslej razpravljalo precej, a vendar ne še toliko in ne tako sistematično, da bi v Trubarjevem Zborniku ne bilo potrebno podati zaokrožene slike onih razmer (na Kranjskem!), ki so gorišče vsega Trubarjevega delovanja. Ta nedostatek se občuti tem bolj, ker se drugič: o Trubarju s a m e m govori le mimogrede, le v privesku h kakemu drugotnemu razpravljanju. In vendar smo — in pač po pravici! — pričakovali, da dobimo o Trubarju monografijo, točno in celotno, kolikor sta pač točnost in celotnost dosegljivi z današnjimi sredstvi. Kje naj pričakujemo take razprave, če ne v Trubarjevem Zborniku? Ko bi bila ta nada izpolnjena, bi bilo v poglobitni meri ugojeno tudi prvi zahtevi (glede Kranjske) in naopak; saj sta oboji snovi tesno spojeni. Očividno je obema nedostatkom, hotel priti v okom urednik dr. Ilešič s svojim uvodnim člankom: „Primož Trubar in njegova doba“. Vendar se to ni posrečilo, vkljub vsemu trudu in vsej vnemi, ki dičita pisatelja. Posrečilo pa se zato ni, ker je dr. Ilešič

postavil svoj spis na napačno stališče, ki bi se mu baš tu bilo treba daleč izogniti: posegel je namreč v sporno presojanje slovenskega protestantstva in Trubarja ter je hotel direktno na obe strani izreči tako sodbo, da bi ne žalil niti teh niti pritrdil onim. Ni pa pomislil, da v takih zadevah ni kompromisov; tu odločajo apriorizmi, ne dokazovanje. Zakaj bi se vmešavali v brezkončno vojsko vsakdanjih načelnih prask, če nam je — kakor je bilo pri Trubarjevem Zborniku — mogoče stati brezobzirno nad strankami! Ves Ilesičev spis bi bil moral biti historičen, dovesti bi bil moral dejstva, treba bi bilo v njem dokazov, ne dokazovanja, sodb, ne debatovanja in spravljanja. Saj je Zbornik pozitivno znanstvena knjiga, ne pa polemika . . . Kaj čuda, da je imel dr. Ilesič križe in težave s svojim spisom — to se mu dobro pozna; saj se je moral bati, da bo zašel nehote v tendencioznost, naj še tako naglaša pravičnost! Summum ius na eni strani je pač summa iniuria na drugi strani! Tako se tudi razlaga, da si je pomagal z medlimi splošnostimi, z aforizmi in s citati. Bralec bi rad hrane, a namesto nje mora lačen poslušati nauke o njeni koristnosti in škodljivosti . . . Ako preudarimo, kako izborni so ostali manjši prispevki dr. Ilesičevi v „Zborniku“ (na pr. študijica „Škrjanec in Kukovec“), potem si lahko predstavljamo, kaj bi nam mogel nuditi v splošnem uvodu, ko bi ga zasnoval edino s konkretnega stališča, brez vsakega ozira na naše domače prepire. Ne bilo bi potem nepotrebnih uvodnih besed in še bolj nepotrebnega govorniškega konca; ne bilo bi se nam treba nasmehniti trditvi: „dandanašnji (!) ne pišemo, le da bi pisali, ampak zato, da kaj napišemo“ (str. XVIII.); ne oporekal bi pisatelj sam svoji apodiktni trditvi: „Bistvo učenja je razvijanje“ že z nastopnim rekomb: „Zato začenja učitelj z duševnim obzorjem učenčevim“ (str. XXXI.), in „Turško vprašanje“ (str. XIV.) bi ostalo to, kar je: curiosum, in bi z zadnjim odstavkom (na str. XV.) ne nasprotovalo samemu sebi!

Kdor hoče nuditi preveč, nudi prerad premalo.

Pravo veselje pa imamo z vsemi strokovnimi razpravami v Zborniku; vsi že prej imenovani pisatelji, z urednikom vred, so pridno kakor mravlje nanесли iz vseh krajev in kotov dragocenega gradiva, tako da se slovenska veda sme ponašati s tem napredkom. Zato je veljava Trubarjevega Zbornika obrnjena bolj na intenzivnost nego, kar se je menda nameravalo, na ekstenzivnost. Obračun s protestantsko dobo še ni mogoč, a položaj je zanj proračun. Ta zasluga ostaja Zborniku za vse čase: bodoči delavci bodo našli pota vestno markirana na vse strani.

Taki knjigi more in sme ocena za naš list določiti le splošni njen značaj in pomen. V vsebino razprav pri tako obširnem delu ni mogoče poseči; zgodovinar, dogodbni, kulturni in slovstveni, bo zajemal iz nje dejstva in pridobitve ali našel impulzov za nadaljnja raziskavanja; naša naloga pa ni, da bi, črpajoč vsebino, iz Zbornika izželi zborniček. Kdor se zanima za kako podrobno vprašanje, ta bo mogel najti in knjigi dotična mesta v dobrodošlem kazalu, ki ga je sestavil urednik. — Mnogobrojne tiskovne napake vseh vrst in v vseh razpravah pa niso v diko znanstveni knjigi.

Dr. Jos. Tominšek.

Fran Milčinski: Igračke. Črtice in podlistki. V Ljubljani, 1909. Založil L. Schwentner.

„Zase ne hrepeni podpisani po nikaki koristi niti koristki in zgolj za svojo osebo ne bi zinil ne ene besede, sedeč za to svojo samotno pisalno mizo, zlasti ne

¹⁾ Zakaj ni kazalo k dr. Čerinovi razpravi natisnjeno pri razpravi, ampak daleč zadaj na koncu?

v navzočnih skrajno težavnih okolnostih* (str. 49.), ko bi ga ne gnala „le iskrena rodoljubezen in nesebično zanimanje za razvoj“ lahkokrile slovenske pisateljske modrice, nekrščene humoristike.

Često se sliši očitek, da Slovenci nimamo humorja. Radi smo veseli — „luštni“, šalimo se in smejemo, a humorja baje med nami ne dobiš. — Smeh je v ustih, šala na jeziku, veselje v očeh in v vsem stasu, a humor združuje vse to in mu pridružuje še blago, dobro srce. Tako nekako si predstavljamo humor. S tega stališča pa se razprši mnogo zapečatenih „humoresk“ i pri drugih narodih v drobiž površnih smešnic; kajti nikarte misliti, da je naša domačinka „smešnica“ dvojček k tujki humoreski; le oblika je ista, vsebina je povsem različna; smešnica je mrtev nakit, humoreska je živ stvar z nakitom. Potemtakem bi mi Slovenci ne imeli ob smehu srca, bi ne imeli humorizma? Neverjetno. Pri vsakem narodu je vsak človeški dar razvit; le do učenjenja morda ne pride, ker ni prilike zato ali ni razpoloženja.

Tudi mi imamo dovolj objektov za humorizem; nedostaja le impulzivnih subjektov, da bi ga izražali. Seveda take snovi ni povsod enako mnogo; gotovih stanov, oseb, pojavov se oprijemlje laglje šaljivost, smeh in celo smešnost, drugih humornost, nekaterih pa dvoje in celo troje skupaj. Skoraj vsak tipus ima v tem oziru svojo stalno posebnost: tašča je smešna, teta je šaljiva, stric je humoren; ali: fantovski večer je smešen, ženitvanje šaljivo, krstna pojedina humorna... Juristi morejo biti smešni in humorni, šaljivost jim ne prija prav; vojaške humoreske so malodane vse le smešnice itd.

Milčinski je jurist in je zgrabil juriste in juristovstvo najbolj od humorne, le tuintam od površnejše smešne strani. Nobeden stan ni z življenjem v tako tesnem in mnogostranskem stiku kakor juristovski; zato ima ta največ prilike za humornost in res je je nakopičene mnogo med temi „suhimi“ juristi; a navadno ostane neznana ali pa se odkriva le zelo ozkim intimnim krogom. Zato gre našemu pisatelju posebna zasluga, da je pri nas utemeljil juristovsko humoresko, ki more postati najplodnejša; saj dobiva vedno svežega živila iz mnogolikega življenja samega.

Naš pisatelj si je v svoji knjigi humoresk (ki jih pa prevedno in skromno ne imenuje tako) izbral pač tudi druge sloge, a ves način njegovega prikazovanja — v besedi in ostentativni logiki — kaže jurista humorista in najboljše humoreske so vzete iz juristovskega življenja: dobro pogojene „Birokratkočasnice“ (le „vizitacija“ je zgolj smešnica!), „Moja zadeva z Ano Poč“ in najbolj uspele (tri) „Iz dnevnika pravnega praktikanta“; te tri so pravi biseri in nas spravijo v položaj, da prav ne vemo, naj se li smejemo ali sočustveno vzdihnemo. Pozna se, da se nam ne opisujejo na praznem izmišljena humorna dejstva, ampak da jim je ozadje praksa sodnih razprav in ječ. — Prav živo segajo v istinite razmere tudi sestavki o koncertu in gledišču; saj je naš pisatelj tu doma prav tako kakor v sodni palači. — Za tretje torišče svoje šegavosti si je izbral krokarje, ki spadajo že od nekaj med najpriljubljenjše objekte za šaljivost in smešnost (ne humornost!). Tudi naša knjiga se o krokarjih ne povzpne više nego do smešnosti. — V noben poseben oddelek ne spadata groteskno ljubka „Anton Rebula in godovi“ in nekam univerzalna prva v knjigi „Zoper samobeležnik“.

Sredstva so našemu humoristu različna. Najprej seveda beseda sama, presukana, rabljena na drastičen način, spravljen v nelogično zvezo, pobrana med šegavci. Nekdo zna izvrstno „klaviriti“; družba je bila „brez babovja“; ona pevka je „star karton“; samec je „že marsikaj pil, tinte pa še ne“, da bi se oženil. Taki izrazi spadajo v aparat humorista. Pozdrav planincev: „Na kveder!“ je vsekakor

točna persiflaža sokolskega „Na zdar!“ Bolj krokarski je kolegijalni pozdrav: „Bog te požvižgaj, koleraba!“

Veseli pa nas, da so našemu pisatelju take zunanosti res le zunanosti in da zna položiti v svoje smešne besede konkretno vsebino, z nasmehom in posmehom merečo na odnošaje, ki so potrebni reparature. Fraza: „ves svet smatra figoj“ se nam nehote zdi naperjena proti znani slovniški maniri znanega pesnika. Ko nekdo hudo kolne, ga vprašajo, če je doma z — Iga; in Mokronog je dotičniku zelo ugajal, „deloma zaradi lege in vsega, najbolj pa zaradi tega, ker mu ni treba tam biti“. Da je „slab igralec še slabši, kadar je užajen“, to je smešna resnica, a vendar resnica. Humor se sploh često bliža satiri, ki pa ne postaja žaljiva, čeprav se morda dotika prav skelečnih ran. Da so govori „tostran Sotle tako malo priljubljeni kakor salonske suknje“, to vobče velja; velja pa tudi, da prihite rodoljubi govorance poslušati, a ko se poslove, ne morejo prehaliti — dobrega vina. Še hujši je zadnji stavek v knjigi: „Pri moji veri, edino, kar se dandanes lahko postane brez dokaza usposobljenosti, je menda res le — poslanec!“ To bi bilo kar žaljivo, ko bi ne bilo toliko humornosti v načinu, po katerem se pride do tega spoznanja: neki potepuh ni sposoben — za ječo, ker nima zahtevane mere inteligence! Baš taka smešna resnost in resna smešnost, pa brez zlobnosti, je prednost naše knjige! — Bridko smešna je opozoritev na tri načine slovenskega dokazovanja; naša narodna logika dokazuje in dokaže namreč vse s temi argumenti: prvi dokaz: „Ti tega ne razumeš“; drugi dokaz: „Ti si liberalec“, oziroma: „Ti si klerikalec!“ Tretji dokaz je — klofuta; ta prepriča vsakogar, kdor ni pristopen drugim razlogom.

To resno ozadje, ki kaže, da pisatelju ni edino do tega, da bi zbujal smeh, postaja tem bolj humorno, čim resnejši obraz kaže avtor in čim bolj ga (tako se nam zdi) natihem lomi resnična ogorčenost. Čitajmo le spis „Koncert Kocian“, kjer je avtor svoj gnev, da je občinstvo kazalo tako malo zmisla za umetniški užitek, izlil v strokovnjaško zabavljanje čez — garderobo. — S takimi izdatnimi sredstvi more naš pisatelj doseči take uspehe, da bi se mu res ne bilo treba ponižati do nekaterih banalnih in že izrabljenih dovtipnih garnitur (n. pr. na str. 27., 31., 75., 82.).

Jezik v knjigi je lep i neprijetno nas dirne le skoraj dosledna raba zveze: „sprejelo se je nas“, „dedščino se hrani“ itd. (namesto edino pravilno: „sprejeli smo se, oziroma „sprejeli so nas“, „dedščina se hrani“). Naslov spisa „Išče se Uršo Plut“, ki je takisto slovniško napačen, bi mogel biti zabavljica na to grdo jezikovno razvado, a ne moremo ga tako tolmačiti, ker ima pisatelj sam to navado. Vendar to je v tem slučaju malenkost!

Ako pravimo, da je ta knjiga obogatela naše slovstvo, govorimo — brez humorja — resnico.

Dr. Jos. Tomižšek.

Vladimir Nazor: Veli Jože. Istarska priča. Ilustrirao Saša Šantel. Ljubljana 1908. (= Hrvatska knjižnica Matice Slovenske III. zvezek. Uredil dr. Fr. Ilešič.)

Kaj čudna knjiga je to. „Veli (t. j. veliki) Jože“, glavni njen junak, je silen orjak, star že kakih — tristo let, ker ima — preko tristo žuljev na dlani in preko tristo trnov na nogah! Preprost težak je, zadovoljen v suženjstvu, da je le sit; pa seveda: da se nasiti, potrebuje cele stote mesa in vedro vina. In suženj je in ostane: majčkenci pritlikavci, Benečani, izrabljajo orjaško njegovo in njegovih tovarišev moč v svoje svrhe in greše brez škode na njegovo več ko otročjo naivnost; on jim opravlja posle, jim nadomešča živino in stroje, a oni ga zato krmijo. Tako imajo Benečani korist od njega, a on se ne zaveda svojega poniževalnega položaja, kakor se ne zaveda svoje moči; eh, od nekdaj je bilo tako, naj bo še poslej. Res ga za

** Vidi na krajnjem
njih celo vosto. Pristop na porodice stoji, je pre
Gandf*

nekaj časa prešine zavest, osamosvoji se in njegovim gospodarjem Benečanom preti zato poguba. Dvignejo vojsko proti Jožu in njegovim soorjakom; a čaka jih poraz. Reši pa Benečane razpor med orjaki in njih nezmožnost, samostojno si urediti življenje. Ko se jim nasvetuje: „Delajte složni in slobodni“, odgovore ravnodušno: „To je sve lahko reč, ma mi nismo za to. Mi smo brižni kmeti i sami ne znamo nič delat, a za živet ni dosta: znat kopat. Mi ne znamo bit liberi (t. j. svobodni), to ni za nas. Ovako nam je huje!“ (Str. 82.) Zato se vračajo v staro podloštvo in hočejo „delat i slušat. Drugačije ne gre“. Tako store orjaki; le Veli Jože se ne vrne, on izgine brez sledu.

Vsa povest je napol bajka. Bajevno je vse, kar se neposredno tiče orjakov; resnično po življenju posneti pa so Benečani, ki nastopajo s pravim svojim imenom in z vsemi naslovi svojih uradnih dostojanstev. Ta polovična tajnost precej moti vtisk in prekričeče poočituje tendenco vsega spisa: zasužnjenost „Velega Joža“ (= istrskega naroda) pod benečansko zvijačno premočjo. Vsi dogodki so uprizorjeni jako duhovito in z ostrimi potezami, to hvalo zasluži pisatelj v vsej meri: a bolje bi bil storil, ko bi bil ovil vse osobe v bajni plašč. Potem bi klavrnost orjaške nesposobnosti Velega Joža (Istrana) ne stala tako nerodna pred našimi očmi in bi mi ne bili prisiljeni nehote priznati, da so Benečani storili prav, če so zagospodovali nad to nerodno maso. Pa morda je pisatelj našlaš hotel ožigosati močne, a mlačne Istrane in jih s tem dvigniti? Ako je tudi to hotel, vendar je šel predaleč v drastičnem slikanju teh nečloveško dobrasrčnih in le telesnosti pristopnih orjakov. Zato pa zbuja smeh, kjer bi bilo na mestu sočustvovanje in pomilovanje, a naravnost nikjer ne izziva tega, kar bi bilo najbolj umestno: odločnega odpora in energije! Vkljub briljantni tehniki v podrobnostih se mi zdi spis v celoti ponesrečen: on ni prava bajka, ki bi otroško misleč duh vtopila v romantiko preteklosti; on ni žalostinka, ki bi zbujala tragična čuvstva, a tudi ni budnica s sursum corda.

Izmed Šantlovih slik so mi najbolj všeč vinjete; te res dobro ustrezajo snovi. Ostale ilustracije so za moj okus preveč karikature; vendar je tega bolj kriva njih snov nego izvršitev.

Zelo zaslužen — in potreben — je urednikov abecedni tolmač hrvaških besed; „rupa“ sicer ni le hrvaška, ampak je pristno slovenska beseda.

Dr. Jos. Tominšek.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Izdaja „Zgodovinsko društvo v Mariboru“. Ureja Anton Kaspert. VI. letnik, zv. 1.—2. — Smelo lahko trdimo, da je izšlo malo tako lepih zvezkov, kakor je ravno ta. Na prvem mestu priobčuje nemorljivi profesor Štrekelj konec svoje temeljite razprave „Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev“ (str. 1.—69.), ki jo je započel že v lanskem letniku (V. str. 38.—103.).

Izdaja besednega zaklada štajerskih Nemcev [Unger-Khull: Steierischer Wortschatz als Ergänzung zu Schmellers bayerischem Wörterbuch] je napolitela učnega našega strokovnjaka, da je napisal jako obširno (mestoma naravnost uničujočo) oceno tega površnega dela in poiskal v njem slovanske besede, ki so jih štajerski Nemci sprejeli, in pa tujejezične besede, ki so prišle med štajerske Nemce po posredovanju Slovanov, pred vsem štajerskih Slovencev. Za primer navajamo iz obširne (skoro 150 strani obsegajoče) razprave samo nekatere: *Auer*: javor, javer (iz nem. Ahorn); *Patschen, Potschen* (papuče, turško-perzijskega izvira); *Bager*: бага (Pfeifenrückstand, iz madž.); *panzen, heidelpanzen*: spancati; auf der *Pass* sein, lauern: pasti (spähen); *Petschier, petschieren*: pečat; *Peier* [prim. „Die

Quecke, landesüblich *Beier* genannt . . . v Landwirtschaftliche Mitteilungen für Steiermark, 1909, str. 138]: *pir*, *pira*, *pirika*, *pirnica*; *Beizger*, *Beitzker*, *Beißker* (riba): č. piskoř, ker „piska“; *Perwak*: ni novega izvira, ker rabijo to besedo že Ravnikar, Burger in Veriti; *Plunzen*: pljuča; *Potitze*, *Pogatsche*: prva čisto slovenska, druga romanska beseda (panis *focacius*); *pomáli*: počasi, pomalem; *Bosniak*, vrsta peciva; *Poganze*: buganica, kar je iz gubanica; *Bragusche*: braguše, breguše (it. braghese); *pritscht*: č. pryč = „hin“ sein; *Dalken*, *dalket* (*talket*), č. vdolek; *Tampel*: top, topec; *Trabant*: č. dráb; *dudeln*: č. dudliti; *tullen*: tuliti; *Fratschler* (branjavec): brašno; *Gatihose*, *Godechse* (godeže): sl. kotyga, kotuga (?); *Gotscheber*: Hočevar (iz hojče); *Görz*: 1. korec, 2. gorica; *Haufnitze* (Haubitze): č. houfnice, „vojni leseni stroj“, s katerim se je kamenje *kupoma* (houfně = glomeratim) metalo; *Hetschepetsch*: šipeče (sc. jagode), šipek; *Jauch*: jug; *Jause*: južina, se jé, ko je solnce na jugu; *Kapper*: koprec; *Karabatsch*: korobač, ki je iz turščine; *Keusche*: hiša; *Klapotetz*; *Kosch*; *Krochse*: krosna, krošnja; *Kram* (-laden,-bude): slovanski „hram“, ki je pomenjal prvotno „Wetterdach“; *Krenn*: hren; *Kummet*: homôt, nepovoljno razložena beseda, najbrže germanskega izvira; *Lebzelt*: polj. lipiec (lipov med); *Robot*: slov. č. rabota; *Schinäkel*: čolnjak; *Schlibowitz*; *Startin*: četrtin, štrtin-jak; *Supan*: župan; *Walet*: po izviru slovanska, a od Ciganov med Nemce zanesena beseda „povod-ec, vojka, vogja; *Zille*: члнб. — Večino besed je gospod pisatelj sam razložil, drugje zopet stare, domnevane etimologije razložil, osvetlil, znanstveno podprl ali pa zavrgel. Spis izpopolnjuje „Popravki in dostavki“ (str. 115.—118.), zelo porabnega pa ga dela „Kazalo obravnavanih, oziroma razloženih besed“ (str. 119.—128.), ki je obenem jasna slika širokega raziskovalčevega obzorja in razsežnosti njegovega znanstvenega preiskovanja. — Na drugem mestu priobčuje marljivi urednik „Časopisa“, profesor Anton Kaspret, daljši spis „Tiranstvo graščaka Frana Taha in njegovega sina Gabriela“ kot „Donesek k zgodovini kmetске vojne l. 1573.“ Spis temelji na natančnem študiju sočasnih aktov, ki obsegajo pritožbe zatiranih kmetov v srednji Dravinjski dolini in ki se hranijo v arhivu štajerske namestnije. Iz njih se natančno poučimo o naravnost neznosnem položaju kmetov in o krivicah, ki so jih pretrpeli od objestnih Tahov, očeta in sina, ki so bile res vnebovpijoče. Kaj je pretrpel samo ubogi Lovrenc Kopriva, kaj drugi, ki jim ne vemo več imena, katerih življenje pa je bilo polno naravnost sofoklejske tragike: oslepljeni kmet, sklep prošnje na cesarja: Tu smo se rodili, tukaj bi radi umrli . . . Veselje nad prezanimivim in lepim spisom nam kali samo utemeljena bojazn, da bo mogoče kak slovenski jetičen poet ob obilici te snovi izkašljajal par neboglenih pesnitev. — „Književna poročila“ prinašajo obširno poročilo dr. llešiča o Klaičevi novi izdaji Vramčeve „Kronike“ (1578) in glavne rezultate Klaičevih raziskovanj o delu in življenju tega doslej malo znanega pisatelja.

„Zgodovinsko društvo v Mariboru“, ki je že davno dokazalo pravico do obstanka, zasluži vso hvalo za ta zvezek in vse priznanje za delo, ki ga je doslej že izvršilo. Dne 6. junija t. l. je otvorilo začasno svoj muzej v mariborskem „Narodnem domu“; definitivno ga namerava otvoriti jeseni. Izdalo bo tudi v 800 izvodih zgodovino Središča, ki jo je napisal profesor Kovačič. — V vsem društvenem delu se kaže stalen napredek, tudi na „Časopisu“. Tatisnilo ga je na boljši papir in mu preskrbelo trpežen ovitek; umno je omejilo tudi porabo vinjet, tako da menda ne bomo več doživeli neokusnosti, da bi se kot zaglavje resni, temeljiti zgodovinski razpravi izprepeljavali v vinjeti biedermeierskega sloga prav romantični, dasi malo secesijonistno stilizirani labodi. Lepo bi bilo tudi, če bi društvo odpravilo bahaško

neokusni naslovni list, ki ga je za drag denar svoje dni naročilo pri tujcu. Tako bo postalo glasilo društva tudi na zunanaj „vornehm“. Žal, da imajo naše tiskarne (in tudi založniki!) tako malo čuta za stil knjige — saj nimamo niti pravega imena za diferencirano lepoto knjige.

Društvu želimo mnogo uspeha in sreče, čestitamo mu za delo, ki ga je doslej že opravilo, slovenskemu, pred vsem štajerskemu razumništvu vseh barv pa kličemo: Pristopite, a če že tega ne marate, vsaj seznanite se z društvenim delom!

J. A. Glonar.

I. Mitrović: Pjesme. (Izvirne ilustracije D. Renarića.) Glamoč (Bosna) 1909. Cijena K 1. — Nenavaden pojav je, da v najnovjšem času stopa v hrvaškem slovstvu toliko lirskih pesnikov na dan, dočim smo Slovenci v isti dobi doživeli pravzaprav le eno, a ta je bila — Župančičeva! Ti hrvaški liriki so same mehke duše, ki izlivajo svoje čute in misli v „miloglasnih“ pesmicah in jih združujejo v „drobnih knjižicah“. Dozdeva se nam, kakor bi mi in Hrvatje bili menjali vlogi: pred leti smo se mi vdajali mehki liriki, zdaj se opajajo v njej Hrvatje; onda so oni peli junaške pesmi, zdaj se pojo pri nas junaške pesmi iz borbe — življenja in idej. Mitrović je izmed mehkih najmehkejši. Knjižica, natisnjena na finem, gladkem papirju, je vsa ovita v nežnost; ljudje, bojda sama mladina, se edino srčkujejo in ljubijo; te „djevojčice male“ in brhki momci se shajajo povesod, pod slivami, pri vodnjaku, na tratici, vedno le v ljubkih krajih, si sedajo na krilo, čakajo zvezdic, se obdarjajo z rdečimi jagodami, no, in s poljubci — cela „jata poljubaca“ se vzdigne od njih! Razburljive pesmi niso, globoke tudi ne, to niti ne marajo biti. Lepo živčkati, lepo besedičkati, — ej, saj je poezije toliko na svetu! In rime se dajo tako lahko združiti: „dviye ruke — moje muke“, „kose tvoje — brige moje“ itd.; kajti kdo bo prozajsko vpraševal, kako naj devojkine roke (te lepe roke!) imenujem „muke“ in njene krasne lase — svoje brige! In kateri kritik je tako zloben, da bo trdil: „muke“ so prišle v verz edino zaradi — rime! Pa bodi! Punčki se poda marsikaj, kar ni za punco!

Renarićeve lapidarne „ilustracije“, ki nimajo z vsebino nič opraviti, so za mehko knjigo in za njeno obliko neprikladne.

Knjiga je posvečena Rudolfu Franjinu Magjeru. *Dr. Jos. Tomišek.*

Med revijami.

Hrvat — Hrvatom. — V „Glasu Matice Hrvatske“, broj 12. do 15., primerja anonimnik R. K. vzajemno delovanje Slovencev in Hrvatov, zlasti obeh Matic, in naglašava vnetost slovenske strani, a graja mlačnost Hrvatov. Na str. 93. pravi: Hrvatska Matica v tretjem letu (namreč vzajemnega delovanja, t. j. za l. 1908.) ni izdala slovenske knjige in je ne bo niti četrtega leta, t. j. za l. 1909., „a Slovenci bili se spremili, da izdadu Hrv. Antologiju. Čujem, da će ljetos obje Matice zajednički izdati knjigo o St. Vrazu, dakle o ilirskim vremenima — i opet dakle sudjeluje Slovenska Matica — a što mi na sve to? Šutimo (= molčimo) te se i ne opravdamo; ne čutimo, da je na nama krivnja, što rad zapinje. To je najveće zlo, a to je ne samo nebratski nego i nerazumno, jer može u budućnosti uroditi nepovjerenjem i nepouzdanjem, a takvi se nazori teško prevladavaju i popravljaju.“ In posledica

more biti pri delavcih razočaranje in stanje križemrok. Naposled opozarja člankar na dobiček, ki ga morejo Hrvatje imeti od Slovencev. Iz spoznanja se je rodila samoobtožba; njen sad bodi poboljšanje.

Dr. J. T.

„**Starinar**“, glasilo srbskega arheološkega društva v Belgradu, je priobčil v I. in II. zvezku letošnjega letnika na uvodnem mestu nadaljevanje razprave: „Sistem istoriske antropologije balkanskih narodov“ izpod peresa našega rojaka dr. Nika Županiča. Študija je plod velikega truda in bo vzbujala med znanstveniki vsled novih nazorov, ki jih pisatelj zastopa, opravičeno pozornost.

„**Świat słowiański**“, glasilo „slovanskega kluba“ v Krakovu, je v 1. številki svojega V. letnika prinesel obsežen članek g. Fr. Steleta (str. 238.—261.) o slovenskem vseučiliškem vprašanju. Pisatelj poroča tu o vseh fazah tega vprašanja, od prvih početkov visokih šol v Ljubljani do današnjega dne ter uvažuje poleg gradiva „Vseučiliškega Zbornika“ vse dotične novinske članke in razprave (na pr. dr. Hinterlechnerjevo v „Zvonu“ in mojo v „Slovanu“ itd.).

Dr. Fr. I.

Splošni pregled.

Šolska izvestja. Šolsko izvestje I. c. kr. drž. gimnazije v Ljubljani za šolsko leto 1908/09, po večini — upamo, da zadnjikrat — še nemško, vsebuje med drugim sestavek dr. Jos. Tomiška: „Aforizmi o klasičnem pouku“, ki je izšel tudi kot ponatisk in v katerem se gospod pisatelj z vnemo poteguje za študije klasičnih jezikov. Sestavek je pisan s toplim prepričanjem in zato prepriča tudi. — Izvestje c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani, katero je uredil začasni vodja dr. Janko Bezjak, je vseskozi slovensko, a ne prinaša nikakega spisa, o katerem bi se moglo reči, da je literarne vrednosti. — V novomeškem „Jahresbericht des k. k. Ober-gymnasiums“ pa je objavil prof. dr. J. Šleibinger spis: „O. Ivan Krstnik od Sv. Križa, slovenski propovednik“, ki je izšel tudi kot ponatisk v posebni brošuri.

Družba sv. Mohorja. Družba sv. Mohorja šteje zdaj: v goriški nadškofiji 10.395 članov, v krški škofiji 6535, v lavantinski škofiji 25.896, v ljubljanski škofiji 33.129, v tržaško-koprski škofiji 4714, v poreški in krški škofiji 198, v senjski in dalmatinski škofiji 227, v zagrebški nadškofiji 479, v djakovski škofiji 68, v bosenskih škofijah 171, v somboteljski in drugih ogrskih škofijah 221, v sekovski škofiji 440, v videmski nadškofiji 240, v raznih krajih Avstrije in Evrope 369, v Ameriki 2130, v Afriki in Aziji 231, vкуп 85.443 članov.

Za nekaj se bodo te številke še izpremenile po posameznih oglasilih.

Po navedenem številu so se pomnožili člani za 1054 članov. Ker se nadejamo še nekaterih članov, posebno takih, ki se oglašajo šele, ko vidijo nove knjige v rokah sosedov, bo znašal ves prirastek nad 1200 članov.

Pomnožili so se pa člani goriške nadškofije najbolj, namreč za 554, za njimi tržaško-koprski za 260, potem lavantinski za 246, člani krške škofije za 185, Amerikanci za 63, škofiji poreška in krška za 30, razni kraji za 21, sekovska škofija jih je oglasila za 21, Djakovo in Bosna po 1 več. — V „črno knjigo“ pa bi vpisali vse druge škofije, ako bi ne vedeli, da je tudi tam uspeh še vedno lep, ako vpoštevamo gospodarsko bedo; izgubila je ljubljanska škofija 231, somboteljska 56, videmska 18, senjska in dalmatinska 12, zagrebška 8 in Afrika 6 članov.